МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ЧВАНКІН СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 347.942/943:(007:004.73)

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ДОКАЗУВАННІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
БЛАЖІВСЬКА Наталія Євгенівна,
Касаційний адміністративний суд
Верховного Суду, суддя;

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
ГУСАРОВ Костянтин Володимирович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри цивільного процесу;

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ПРИТИКА Юрій Дмитрович,
Інститут права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри цивільного процесу

Захист відбудеться 22 вересня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «_____» _____ 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради **І.В. Лагутіна**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Концепція прав людини та ефективні інструменти їх захисту – це справжня революція XX століття, значуще надбання людства. Право на судовий захист як базове право людини активно впроваджується у правове життя ЄСПЛ, міжнародними організаціями, національними судами, в тому числі України. Новітні уявлення про справедливе правосуддя призвели до переосмислення багатьох усталених процесуальних інститутів. Історично усталені норми, що утворюють систему цивільного процесуального права, потребують приведення у відповідність до світових стандартів цивільного процесу. Реформування правової сфери України, прийняття та зміни процесуального законодавства підтверджують стан постійного розвитку процесуальної матерії.

Водночас актуальність цього дослідження зумовлена не тільки вищеназваними тенденціями, а насамперед тією масштабною еволюцією інформаційно-телекомунікаційних технологій, яка відбувається у світі, адже Інтернет став провідною силою для інновацій та розвитку протягом останніх десятиліть. Електронні уряди та електронні суди – запит часу. Соціально-економічний розвиток в епоху цифрових технологій вимагає від держави їх активного використання з метою задоволення швидко мінливих вимог суспільства.

Тенденція інформатизації навколишнього середовища є глобальною. Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій позначився на всіх сферах життя суспільства, навіть на такій консервативній його сфері як судовий процес. Безумовно, постає питання не просто про запровадження різних інформаційно-телекомунікаційних технологій у цивільний процес, а про їх ефективне використання. Впровадження досягнень інформаційного розвитку суспільства у судовий процес вимагає комплексної оцінки змін процесуального законодавства, що вже відбулись, та критичної оцінки тих новацій, яких потребує практика. Слід системно оцінювати вплив інформаційно-телекомунікаційних технологій у судочинстві через призму їх впливу на вчинення процесуальних дій, на процесуальну форму в цілому та специфіку доказування зокрема.

Застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у доказуванні – це окрема досить специфічна сфера регламентації соціальних відносин у сучасному інформаційному суспільстві. Процес розвитку інформаційного суспільства є невпинним, що підіймає питання про формування нової інформаційної культури, в тому числі у судочинстві.

Впровадження моделей інтеграції Інтернету та технологій у судові процедури відбувається у всіх країнах поетапно з розвитком самих технологій, запиту споживачів судових послуг та технічних й економічних можливостей конкретної країни. Застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у судових системах поступово розширюється від окремих технічних інновацій

та процедурних удосконалень до концептуального реформування основних процесуальних норм.

Незважаючи на те, що багато інновацій вже інтегровано у судовий процес у різних країнах, але велика їх кількість все ще чекає на більш глибоке впровадження: великі дані, блокчейн, штучний інтелект тощо.

Значним поштовхом у швидке впровадження у судовий процес інформаційно-телекомунікаційних технологій стали події 2020–2021 років щодо безпрецедентних карантинних заходів у зв'язку з поширенням COVID-19. В період напруженої епідеміологічної ситуації, що торкнулася усього світового співтовариства, судочинство, як і інші сфери життя, зазнало серйозних змін: це стало перевіркою на гнучкість та адаптивність процесуального законодавства, спроможності суддів та судових органів, у тому числі і тих, що відповідальні за забезпечення роботи судів, швидко реагувати на кризові ситуації. Багато інновацій, які безліч разів обговорювалися на різних засіданнях робочих груп, конференціях і знову ж таки відкладались, зараз актуалізувались та запроваджуються у невідкладному порядку.

Напевно найбільшого впливу від діджиталізації суспільних відносин зазнав процес судового доказування. Інформаційні технології, насамперед, значно підвищують можливості людей у збиранні, обробці, обміні та зберіганні інформації. Широке коло науковців досліджували ті або інші аспекти вчення про докази. Поява в оновленому ЦПК України нового засобу доказування (електронних доказів), запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС, з 1.01.2022 – ЄСІКС) та застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у доказуванні в цілому – важливий етап у розвитку доказового права. Тому проблема розробки теоретичних основ доказового права не втрачає актуальності у нових реаліях.

Характер впливу розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій на процес судового доказування та оцінки ступеня трансформації вчення про судове доказування та докази в юридичній науці під впливом наукового прогресу не достатньо досліджені у сучасній науці процесуального права.

В умовах стрімкого розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій є всі підстави вважати, що незабаром електронні докази стануть основним видом доказів у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві. Навіть у кримінальному процесі питома вага цих доказів буде постійно збільшуватись. Тому питання полягає лише в належному процесуальному оформленні такого використання, а точніше – обранні найбільш оптимального способу юридичної регламентації порядку використання електронних доказів у судовому, зокрема цивільному, процесі.

Усю глобальність поступової модифікації процедури збирання, дослідження та оцінки судових доказів під впливом науково-технічного прогресу ще належить з'ясувати та усвідомити, а тому актуальність наукових досліджень у цьому напряму не можна заперечити.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних учених-процесуалістів. У сучасному українському

процесуальному праві питання доказів та доказування на рівні дисертацій та монографій досліджували: В.В. Бабенко, С.В. Васильєв, О.О. Грабовська, О.Ф. Дорошенко, К.Б. Дрогозюк, А.С. Зеленяк, О.М. Лазько, Т.В. Степанова, Л.М. Ніколенко, К.М. Пільков, Т.В. Руда, Т.В. Цюра, Р.В. Тертишніков, С.Я. Фурса, В.П. Феннич, А.С. Штефан. Також питання доказування підіймаються вченими-процесуалістами в рамках розгляду інших процесуальних інститутів: В.В. Комаровим, К.В. Гусаровим, В.А. Кройтором, І.О. Ізаровою, Ю.М. Притикою, Н.Ю. Сакарою, С.Я. Фурсою, Г.А. Цірат та ін.

У сучасному українському процесуальному праві питання впливу інформаційних технологій на судове доказування та електронні докази досліджуються О.Ю. Гусєвим, М.О. Гетманцевим, В.С. Петренком, Д.М. Цеханом, І.В. Булгаковою, В.В. Марковим, Т. Лежух, О.О. Козловим, О.М. Лазько, Є.І. Білозерською, Н.К. Шапталою, С.О. Теньковим, Н.О. Пронь, О.А. Барановим тощо. На рівні дисертаційного дослідження проблему електронних доказів підіймали А.Ю. Каламайко «Електронні засоби доказування в цивільному процесі» (2016 р.), Ю.С. Павлова «Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі» (2019 р.).

Утім, незважаючи на істотний внесок названих науковців у розробку проблематики впливу інформаційних технологій на право, судовий процес та судове доказування, цілісного системного вчення про вплив інформаційних телекомунікаційних технологій на цивільний процес, зокрема судове доказування, досі не було розроблено. У науці цивільного процесуального права відсутній єдиний підхід до розуміння сутності електронних доказів, особливостей їх збирання, дослідження та оцінки.

Отже, на сьогодні в Україні відсутнє окреме ґрунтовне наукове дослідження, яке було б присвячено концептуальним засадам впливу інформаційних технологій у доказуванні в цивільному процесі на рівні докторської дисертації. Існує потреба в повному, цілісному та всебічному розгляді цього питання, розробленні та дослідженні відповідної концепції шляхом поєднання теоретичної і практичної складових. Також важливим є аналіз судової практики ЄСПЛ, зарубіжного законодавчого досвіду.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку науки цивільного процесуального права в частині впливу інформаційних телекомунікаційних технологій на судове доказування, удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016–2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний

номер 0116U01842) на 2016–2020 рр., а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу у цифрову еру» на 2021–2025 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі у цифрову еру» на 2021–2025 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є встановлення характеру впливу розвитку інформаційних технологій на процес судового доказування та оцінка ступеня трансформації вчення про судове доказування та докази в юридичній науці під впливом інформаційно-технічного прогресу.

Для досягнення вказаної мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

визначити шляхи адаптації цивільного судочинства до використання надбань сучасних інформаційних технологій;

систематизувати існуючі методологічні підходи до наукового дослідження проблематики впливу інформаційних телекомунікаційних технологій на доказування у цивільному процесі;

охарактеризувати джерела правового регулювання застосування інформаційних технологій у цивільному судочинстві, зокрема, у доказуванні;

з'ясувати стан та проблеми впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в українському судочинстві та запропонувати шляхи їх вирішення;

виявити специфіку впливу впровадження інформаційних технологій на реалізацію принципів цивільного процесу, дотримання яких є головним критерієм для впровадження технологій;

розкрити сутність електронних доказів у цивільному судочинстві;

систематизувати види електронних доказів у цивільному судочинстві;

охарактеризувати особливості окремих видів електронних доказів, у тому числі лог-файлів сервера і метаданих як доказів, які можуть бути використані в суді з метою підтвердження інших доказів;

розкрити проблеми встановлення достовірності електронних доказів;

встановити особливості використання в процесі судового доказування інформації з мережі Інтернет, смс-повідомлень, месенджерів, електронної пошти та соціальних мереж;

охарактеризувати особливості перевірки електронних доказів за допомогою висновків експертів;

розкрити вплив інформаційних технологій на судове доказування в окремих категоріях цивільних справ;

сформулювати практичні рекомендації щодо збирання, дослідження та оцінки електронних доказів;

розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання впровадження інформаційних телекомунікаційних технологій у цивільний процес, зокрема, судове доказування.

Об'єктом дослідження є цивільні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із впровадженням інформаційних телекомунікаційних технологій у доказування в цивільному процесі.

Предметом дослідження є інформаційні технології у доказуванні в цивільному процесі.

Методи дослідження. Наукове дослідження впливу інформаційних технологій на доказування у цивільному процесі проведено на основі комплексного використання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання в їх взаємному зв'язку та доповненні один одного відповідно до мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета. Застосування діалектичного методу надало можливість пізнання необхідності та меж впровадження інформаційних технологій у цивільне судочинство, встановити зв'язки між електронними доказами та іншими правовими явищами, співвідношення між формою та змістом електронних доказів (розділи 1, 2, 3, 4, 5). Метод логічного аналізу використовувався для встановлення змісту та спрямованості норм цивільного процесуального законодавства, які регулюють відносини, що є предметом дисертаційного дослідження (розділи 1, 2, 3, 4, 5); догматичний – для аналізу норм цивільного процесуального законодавства України щодо впровадження інформаційних технологій в судове доказування та електронних доказів (розділи 3, 4, 5); порівняльний метод – для аналізу положень, що стосуються відносин, які є предметом дисертаційного дослідження у ЦПК України та раніше чинному цивільному процесуальному законодавстві, а також порівняння вирішення цих питань у ЦПК України та актах цивільного законодавства країн європейської спільноти (розділи 1, 2, 3, 4); метод конкретних соціологічних досліджень – при дослідженні судової практики, її впливу на правосвідомість та юридичну культуру особи як частини правозастосовчої спільноти, з метою виявлення проблем, недоліків, протиріч у цій сфері, причин появи та формування правового нігілізму та визначення шляхів їх вирішення, з урахуванням та у взаємозв'язку з напрацюваннями міжнародних, європейських дослідницьких, наукових організацій та висновків ЄСПЛ (розділи 1, 2, 3, 4, 5); логіко-юридичний метод та методу прогнозування – для формулювання висновків про вплив інформаційних технологій на судове доказування та електронні докази (розділи 2, 3). Використання методу системного аналізу дозволило розглянути місце електронних доказів у системі доказів у цивільному процесі (підрозділи 3.1, 3.2). Тлумачення текстів законодавчих актів та матеріалів судової практики здійснювалося за допомогою герменевтичного методу (підрозділи 1.3, розділи 3, 4, 5). Метод теоретико-правового моделювання дозволив обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення норм ЦПК України, що регулюють електронні шляхи комунікації між судом та учасниками процесу, а також норми про доказування (розділи 3, 4, 5).

Нормативно-правову основу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість

яких надана Верховною Радою України, акти цивільного процесуального законодавства України та окремих зарубіжних держав.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених-процесуалістів, а також дослідження науковців у сфері загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного, цивільного права, кримінального процесу та інших галузей системи права України.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення Європейського суду з прав людини, рішення Верховного Суду, а також рішення місцевих судів загальної юрисдикції (за 2010–2021 роки).

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем впровадження інформаційних технологій у доказування в цивільному процесі України в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства та глобалізаційних процесів.

За результатами здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

визначено, що головним критерієм впровадження інформаційних технологій в судочинство є їх вплив на реалізацію принципів цивільного судочинства, що втілюється у вирішенні наступних питань: 1) реальної здійсненності впровадження технологій; 2) їх необхідності для реалізації завдань та принципів судового процесу; 3) меж впровадження технологій;

обґрунтовано концептуальне положення, відповідно до якого діджиталізація цивільного судочинства призводить до збільшення використання електронних інструментів під час відправлення правосуддя та збільшення частки проведення судових засідань дистанційно, водночас, залучення інформаційних технологій у процес судового доказування принципово не змінює основних концепцій теорії судових доказів (вони потребують лише деяких уточнень та адаптації до нових умов), а запровадження електронних доказів цілком укладається у наявну систему знань про докази та доказування у цивільному судочинстві;

визначено передумови впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у судочинстві: 1) розвиток суспільства у напряму повсюдної цифровізації та впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у судову діяльність разом з аналогічними процесами у інших сферах діяльності державних органів; 2) зміна способів здійснення і фіксації самої діяльності учасників суспільних відносин, що в судовій діяльності має бути оцінено для вирішення спору; 3) оптимізація процесуальних форм вирішення справ;

обґрунтовано, що цифровізація судочинства дозволяє досягти цілей судочинства не за рахунок спрощення судового процесу, а шляхом спрощення здійснення самих процесуальних дій, зміни їх форми, не змінюючи їх змісту,

задля досягнення головного завдання судочинства – забезпечення права на справедливий і публічний розгляд справи в розумні строки;

визначені найважливіші небезпеки впровадження інформаційних технологій у судочинство: 1) незабезпечення належної інформаційної безпеки; 2) збільшення судових справ, кляузництва, оскільки із впровадженням інформаційних технологій збільшується кількість можливостей зловживання цивільними процесуальними правами з огляду на спрощення доступу до правосуддя; 3) часткова втрата урочистої форми судочинства; 4) деформація самої судової діяльності (втрата уважності у дистанційному судовому засіданні, «підміна суддів», «флеш правосуддя» тощо);

обґрунтовано наявність переваги у доказовій силі електронних над паперовими копіями електронних доказів, у зв'язку з тим, що паперова копія не здатна відобразити всю повноту інформації з оригіналу, зокрема, вона не відображає таких важливих реквізитів електронного документу, як електронний підпис, електронна позначка часу, електронна печатка. Електронна копія може містити певні елементи, які будуть недоступні для дослідження у паперовому вигляді (наприклад, зміна вигляду курсора при наведенні на гіперпосилання на веб-сторінці, спливаючі меню та підказки, анімація елементів тощо). Паперова копія абсолютно непридатна як спосіб фіксації динамічних елементів веб-сторінки (відео- чи аудіозаписів);

запропоновано документи, що використовуються як докази в цивільному судочинстві, за формою існування поділяти на три види: 1) матеріальні, серед яких переважають паперові (інформація жорстко пов'язана з матеріальним носієм, невіддільна від нього); 2) електронні (інформація зафіксована у вигляді електронних даних та не має жорсткої прив'язки до матеріального носія, який може бути легко змінений); 3) комбіновані (містять окремі ознаки як матеріальних, так і електронних документів);

наголошено на тому, що метадані повинні розглядатись не як окремий електронний доказ, а як невід'ємна складова іншого електронного доказу, який вони описують. Метадані доповнюють інформацію про обставини справи, що містить електронний доказ, та дають можливість встановити автентичність і юридичну силу електронного доказу; належність метаданих має похідний характер від належності самого електронного доказу, який вони описують;

доведено, що веб-сторінка може бути використана як доказ у суді у випадках, коли для правильного вирішення цивільної справи по суті для суду важливо встановити, окрім іншого, факт поширення відповідної інформації в мережі Інтернет. В іншому разі відповідні електронні дані не матимуть для суду доказової цінності, крім випадків, коли до суду надається інформація з офіційних веб-сайтів, яка розміщується на них саме з метою доведення цієї інформації до відома широкого кола осіб;

обґрунтовано, що тягар доказування в суді авторства електронного повідомлення покладається на особу, яка посилається на факт направлення повідомлення як на підставу своїх вимог чи заперечень;

доведено, що в порядку наказного провадження можуть бути розглянуті вимоги про стягнення заборгованості за електронним договором, укладеним лише як єдиний електронний документ, що містить умови договору та електронні підписи сторін, або шляхом обміну електронними повідомленнями. У випадку укладення електронного договору іншим способом, передбаченим ч. 6 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію», такі вимоги можуть розглядатися лише у позовному провадженні;

вдосконалено:

визначення поняття «електронні докази». На відміну від наявних наукових положень, електронні докази пропонується розглядати як субінститут цивільного процесуального права та як один із видів засобів доказування у цивільному процесі. Субінститут електронних доказів сформований в межах інституту судового доказування галузі цивільного процесуального права та являє собою сукупність норм цивільного процесуального права, що регулюють порядок збирання, забезпечення, дослідження та оцінки електронних доказів. Електронні докази як засіб доказування в цивільному процесі – це будь-які дані про обставини предмета доказування у цивільній справі, які існують в електронній (зокрема цифровій) формі, створюються, зберігаються і передаються з використанням технічних пристроїв та програмного забезпечення;

класифікацію електронних доказів стосовно як формулювання самих підстав класифікації, так і переліку видів електронних доказів за кожною з наведених підстав. Пропонується класифікувати електронні докази за такими підставами: 1) за джерелом отримання: електронні докази, що містять дані, отримані безпосередньо з технічного пристрою, на якому вони зберігаються (стаціонарного або портативного); електронні докази, що містять дані, отримані з електронної мережі, зокрема, мережі Інтернет; 2) за формою вираження (відтворення) доказової інформації, яка може бути сприйнята людиною: електронні докази, які відтворюються у візуальну форму сприйняття доказової інформації; електронні докази, які відтворюються у звукову форму сприйняття доказової інформації; електронні докази, які відтворюються у комбіновану форму сприйняття доказової інформації; 3) за характером змісту: офіційні; приватні;

визначення судової комп'ютерно-технічної експертизи (експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів), під якою слід розуміти здійснене на основі спеціальних знань дослідження технічних властивостей цифрового обладнання та/або програмного забезпечення з метою встановлення фактичних даних, що належать до обставин предмета доказування у судовій справі;

дістали подальшого розвитку:

наукові положення про зміст принципу гласності цивільного судочинства, який напряму пов'язаний з впровадженням інформаційних технологій, та реалізація якого із застосуванням електронних технологій привели до виникнення нових процесуальних правил щодо трансляції судового засідання,

фіксування його перебігу, оприлюднення інформації про судову справу на офіційному веб-порталі судової влади України тощо;

наукове положення про поділ сфер використання інформаційних технологій у судочинстві на ті, що пов'язані з розвитком ініціативних, вольових засад у процесі (право подавати клопотання про участь у процесі за допомогою відеоконференцзв'язку, право подавати клопотання про проведення відеозапису, інтернет-трансляції процесу, право представляти в суд документи в електронному вигляді, заповнювати форми документів у кабінеті користувача «Електронного суду» і деякі інші), та ті сфери, що мають впроваджуватися незалежно від волі учасників судового процесу (електронний документообіг, фіксація судового засідання, розміщення судових рішень у відкритому реєстрі);

теза про те, що створення можливості учасникам справи надавати документи в електронній формі має безперечні плюси, особливо щодо реалізації принципу доступності правосуддя: зниження часових і грошових витрат сторін з доставки документів до суду; підвищення зручності і швидкості обробки позовних заяв, реєстрації їх у канцелярії суду; вирішення багатьох питань судової статистики та ін. Водночас необхідно дотримуватися принципу надання рівних можливостей використання інформаційних технологій з урахуванням різного доступу до технологій та відповідних навичок, саме тому підтримується позиція законодавця щодо необов'язкової участі у судових процесах з використанням засобів електронного судочинства, оскільки електронне судочинство не повинно створювати перешкоди для доступу до правосуддя;

теза про те, що для електронних доказів на їх допустимість впливає не тільки законність доступу до відповідного доказу, а й відповідність процедури збору доказів, тобто методів поводження з електронними доказами, які виключають будь-які помилки, зміну метаданих;

теза про те, що відеотрансляція судових засідань, підвищуючи реалізацію принципу гласності, може порушувати права учасників судового процесу на захист персональних даних та таємницю особистого життя, ускладнювати оцінку показань свідків та нести ризики марного витрачання коштів держави на трансляцію та зберігання невиправданої кількості відеофайлів у відеоархівах;

презумпція автентичності електронного доказу, відповідно до якої електронні дані, що містить оригінал електронного доказу, вважаються автентичними (не підробленими), поки не буде доведено наявність втручання у їх цілісність;

презумпція достовірності електронного доказу, відповідно до якої електронні докази мають бути контролепридатними та доступними для розуміння. Такі риси притаманні й іншим видам доказів, оскільки будь-який доказ має бути доведений до такого відображення, щоб учасники судового процесу та суд змогли сприйняти його зміст та зробити відповідні висновки. Застосування додаткових технічних пристроїв не створює самостійної вимоги достовірності електронного доказу;

твердження про необхідність надати судам доступ до інформації, що міститься у електронних державних реєстрах, та наділити їх правом за власною ініціативою отримувати необхідну інформацію з цих реєстрів з метою перевірки інформації, зазначеної сторонами у заявах по суті справи;

теза про те, що на відміну від електронних документів, для електронних повідомлень чинним законодавством не передбачено такого обов'язкового реквізиту як електронний підпис. Тому навіть якщо оригінал електронного повідомлення не скріплений електронним підписом, він може бути використаний як електронний доказ у суді;

твердження про те, що відсутність електронного підпису та електронної позначки часу на оригіналі поданих до суду аудіозаписів, відеозаписів чи електронних фотографічних знімків необхідно розглядати не як підставу визнання таких електронних доказів недопустимими, а як підґрунтя для сумнівів у їх достовірності та повноті доказової інформації, що вони містять;

концепція спрощення доступу особи до правосуддя не тільки крізь призму діджиталізації судових процедур та застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій, а й шляхом запровадження дистанційних альтернатив судовому розгляду, зокрема онлайн-медіації, систем онлайн-вирішення спорів, які включають різні способи, пов'язані з інформуванням про можливості альтернативного вирішення спорів, з автоматизованим зверненням (заповненням формуляра), електронними консультаціями, можливістю винесення рішення залученим експертом онлайн, можливістю онлайн-обговорення конфліктної ситуації тощо;

твердження про те, що широкому впровадженню інформаційно-телекомунікаційних технологій перешкоджають проблеми кадрового забезпечення, яка стосується не тільки працівників судів, що виражається у потребі у спеціалістах з технічних та комп'ютерних наук; відсутність цифрових навичок та популяризації серед громадян вже запущених опцій електронного судочинства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних та практичних проблем вчення про судове доказування та докази в цивільному процесі, запровадження інформаційних технологій у судочинство (Акт Національного університету «Одеська юридична академія» від 29.06.2021 року);

правотворчій діяльності – для підготовки проектів законів про внесення змін та доповнень до актів чинного цивільного процесуального законодавства України з метою вдосконалення впровадження інформаційних технологій у доказування у цивільному процесі;

правозастосовній діяльності – при розгляді судами цивільних справ, ухваленні та проголошенні рішень та постанов, видачі судових наказів та

постановленні ухвал у цивільному судочинстві (Акт Київського районного суду м. Одеси від 30.06.2021 року);

навчальному процесі – при викладенні курсів «Цивільний процес», «Докази та доказування», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін (Акт Національного університету «Одеська юридична академія» 29.06.2021 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на спільному засіданні кафедри цивільного права та кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія», на засіданні Південного регіонального наукового центру Національної академії правових наук України. Основні положення дисертації апробовано на 24 міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, міжнародному цивілістичному форумі, засіданнях круглих столів: Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність (Шерешевські читання)» (4 грудня 2010 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції, присвяченій пам'яті Ю. С. Червоного (17 грудня 2010 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (11 травня 2012 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (16–17 травня 2013 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (16–17 травня 2014 р., м. Одеса); Щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивілістики» (21 листопада 2014 р., м. Одеса); круглому столі «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (16 травня 2015 року, м. Одеса); круглому столі «Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії» (27 листопада 2015 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (18 грудня 2015 р., м. Одеса); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (20 травня 2016 р., м. Одеса); круглому столі «Особливості розгляду сімейних спорів» (17 жовтня 2016 р., м. Одеса); круглому столі «Практика ЄСПЛ з питань цивільно-процесуального права: матеріали круглого столу» (Одеса, 5 квітня 2016 р.); Науковій-практичній конференції «Судова реформа в Україні: реалії та перспективи» (м. Київ, 18 листопада 2016 року), Міжнародній інтернет-конференції, присвяченій пам'яті І. В. Шерешевського «Правова адаптації законодавства України до умов внутрішнього ринку ЄС» (2 грудня 2016 р., м. Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції до 150-річчя від дня народження Є. В. Васьковського «Методологічні засади вдосконалення цивільного процесуального права» (м. Одеса, 8 квітня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції до 90-річчя від дня народження Ю. С. Червоного «Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні» (м. Одеса, 6 листопада 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інформаційні технології у судочинстві» (Одеса, 18 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Від римського

приватного права до права Європи» (м. Одеса, 15 травня, 2017 року); круглому столі «Новели цивільного процесуального кодексу України (м. Одеса, 26 березня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса «Новели цивільного процесуального законодавства: представництво» (м. Одеса, 16 травня 2019 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції ім. Ю.С. Червоного «Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні» (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.); Міжнародному цивілістичному форумі «Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України: концепція, напрями, перспективи» (м. Київ, 2020), круглому столі «Альтернативні способи вирішення цивільних спорів» (м. Одеса, 29 березня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції) (м. Одеса, 21 травня 2021 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображені у 67 публікаціях, у тому числі одноособовій монографії, 1 монографії у співавторстві, 17 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 4 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напряму, тезах 23 доповідей та наукових повідомлень на різних наукових заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що включають п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (645 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 498 сторінок, з яких основний текст – 408 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, зазначено про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Методологія та вибір напрямів дослідження» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню становлення та розвитку вчення про судове доказування та докази у цивільному процесі під впливом інформаційних технологій, розкриттю методологічної основи дисертаційного дослідження, стану та розвитку наукової думки про інформаційні технології у доказуванні та вибір напрямів дослідження, а також

джерелам правового регулювання застосування інформаційних технологій у доказуванні в цивільному процесі.

У ***підрозділі 1.1. «Огляд розвитку наукової думки про інформаційні технології у доказуванні та вибір напрямів дослідження»*** проаналізовано еволюцію наукових пошуків у сфері доказового права у різні часи формування цивільного процесуального права, оскільки доказування є однією з ключових цивільних процесуальних категорій, що зумовлює особливу увагу до нього з боку законодавця, науковців та практиків. Також проаналізовані наукові пошуки щодо впливу інформаційних технологій на судочинство, розвиток цивільних інститутів, зокрема, правочини, напрями та перспективи правового регулювання відносин в інформаційному суспільстві в цілому.

Питання доказування у цивільному процесі досліджували у радянський період на рівні грунтовних монографічних досліджень: А.Я. Вишинський (1941 р.), О.П. Клейнман (1950 р.), К.С. Юдельсон (1951 р.), С.В. Курильов (1969 р.), О.В. Іванов (1973 р.), Ф.Н. Фаткуллін (1976 р.), А.Г. Прохоров (1979 р.), М.К. Треушников (1981 р. та 1982 р.), Ю.К. Орлов (1987 р.), В.В. Комаров (1991 р.) а також у кримінальному процесі: Ц.М. Каз (1960 р.), В.Д. Арсен'єв (1964 р.), Н.В. Жогин (1973 р.), Г.Ф. Горський (1978 р.).

У сучасному українському процесуальному праві питання доказування досліджуються в різних аспектах. На рівні кандидатських дисертацій та монографічних досліджень питання доказів та доказування підіймались у наступних дослідженнях: Т.В. Степанова ««Доказування і докази в господарському процесі України»» (Донецьк, 2002 р.), Т.В. Цюра «Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі» (Київ, 2004 р.), Л.М. Ніколенко «Доказування в господарському судочинстві» (Донецьк, 2004 р.), С.В. Васильєв «Доказування та докази у господарському процесі України» (Харків, 2004 р.), С.Я. Фурса «Докази і доказування у цивільному процесі» (Київ, 2005 р.), В.В. Бабенко «Доказування в господарському процесі» (Київ, 2009), О.Ф. Дорошенко «Судова експертиза як засіб доказування при розгляді цивільних справ щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності» (Київ, 2007 р.), В.П. Феннич «Доказові презумпції в цивільному судочинстві» (Київ, 2009), Р.В. Тертишніков «Доказування і докази в судочинстві України» (2009 р.), Т.В. Руда «Докази і доказування в цивільному процесі України і США: порівняльно-правовий аналіз» (Київ, 2012 р.), О.М. Лазько «Засоби доказування у цивільному процесі» (Київ, 2013 р.), А.С. Зеленяк «Використання речових доказів під час розгляду та вирішення цивільних справ» (Ужгород, 2014 р.), К.М. Пільков «Теорія і практика доказування у міжнародному комерційному арбітражі» (Київ, 2016 р.), А.С. Штефан «Вчення про механізм доказування у цивільному судочинстві» (Київ, 2018 р.), О.О. Грабовська «Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії і практики» (Київ, 2018 р.), К.Б. Дрогозюк «Предмет та суб'єкти доказування у цивільному процесі України та Франції» (Одеса, 2018 р.).

На рівні дисертаційного дослідження проблему електронних доказів підіймали А.Ю. Каламайко «Електронні засоби доказування в цивільному процес» (2016 р.), Ю.С. Павлова «Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі» (2019 р.). Також іншими авторами здійснено багато досліджень різних аспектів електронних доказів на рівні статей та доповідей. Питання електронного судочинства досліджувались В.Д. Бринцевим, Н.Є. Блажівською, П.Л. Коляденко, Н.В. Кушаковою-Костицькою, Р.Ю. Ханик-Посполітак, Н.Ю. Голубєвою тощо. У сучасному зарубіжному процесуальному праві питання впливу інформаційних технологій на судове доказування та електронні докази досліджували, зокрема: С. Мейсон, А.Р. Стэнфилд), Дж.С. Кесслер, О.В. Гребельский, Дж.С. Беллас, А.Р. Ендес, К.Л. Брановицький, С.П. Ворожбіт, О.Т. Боннер, М.В. Горелов, М. Свиерзински, Р. Джокубаускас, С.Х. ван Ри, А. Узелек, В.І. Решетняк, О.С. Смагіна, Р. Сасскинд та ін.

Зроблено висновок, що поступово в процесуальній науці розглядаються різні аспекти доказування та доказів, що зумовлюється розвитком суспільних відносин, змінами поглядів учених та практиків, мотивів законодавця, завдань судочинства та тенденцій розвитку права. При виборі напрямів дослідження звернено увагу, що цифрова епоха розвитку людства вимагає комплексного аналізу, які нові засоби запроваджено в діяльність суду науково-технічним прогресом, а які в перспективі також можуть бути використані для досягнення завдань цивільного судочинства. Докладно обґрунтовано, що при дослідженні впливу інформаційних технологій на судове доказування необхідно встановити межі їх застосування, для недопущення спотворення судочинства. Нові технології тільки тоді можуть застосовуватися, коли вони направлені на виконання завдань цивільного судочинства. Має бути встановлено, які процедури обов'язково мають відбуватися за допомогою інформаційних технологій для забезпечення оперативності, економічності судочинства, а які процедури не можуть взагалі бути «оцифровані» з етичних, сутнісних, технологічних чи інших причин. Нові засоби доказування в електронній формі мають бути проаналізовані не тільки з огляду на їх особливу форму, особливості застосовних інформаційних технологій, а й з огляду на необхідність та межі змін у процес доказування з позицій доказового права, принципи та засади якого формувались століттями для досягнення справедливого судочинства.

У ***підрозділі 1.2. «Методологічні засади дослідження впливу розвитку інформаційних технологій на процес судового доказування»*** охарактеризовано методологічну основу дисертаційного дослідження. Обґрунтовано, що дослідження впливу інформаційних технологій на судове доказування має відбуватися на підставі глибокого аналізу нових правових явищ та на вірній методологічній основі. Таке дослідження неможливе без надбань інформаційного права, в тому числі з точки зору соціальної синергетики, застосування принципів технологічної нейтральності тощо.

Обґрунтовано, що традиційні методи дослідження цивільних процесуальних відносин видаються не менш важливими, адже саме

діалектичний метод дозволяє дослідити проблеми взаємного впливу діяльності органів правозастосування та впровадження інформаційних технологій. Застосування інформаційних технологій у цивільному процесі має супроводжуватися побудовою ефективної системи ЄСІТС із дотриманням справедливої рівноваги між застосуванням електронних і традиційних шляхів комунікації із судом. Вироблення відповідних правил та вимог наукою та представниками судової адміністрації має відбуватися з дотриманням системного підходу побудування системи доступу до правосуддя, врахувати інтереси певної людини, яка шукає справедливості в суді, та держави, яка має забезпечити справедливий розгляд справи при цьому економічно, терміново, не обтяжуючи надмірно судові органи.

Доведено, що дослідження в сфері правосуддя мають здійснюватися в антропологічному вимірі. Людина – центральна фігура права. Саме з точки зору прав та свобод людини розглядаються основі цілі та завдання цивільного судочинства. Конкретній, не обізнаній у судових процедурах, особі, необхідно допомогти у досягненні її законних цілей, при цьому пам'ятаючи, що для одних осіб інформаційні технології, які їм відомі у повсякденному житті, є проявом дружності до неї (невідомі юридичні процедури відбуваються відомими для неї шляхами, наприклад, електронна комунікація із судом), а для інших осіб, навпаки, застосування інформаційних технологій, з якими вони не знайомі, це додаткове навантаження на додаток до незнайомих судових процедур, необхідно потурбуватися про цих осіб, зрозуміло донести інформацію до них, надто не формалізувати процедури, зробити електронні ресурси судової влади інтуїтивно зрозумілими тощо.

У ***підрозділі 1.3. «Джерела правового регулювання застосування інформаційних технологій у доказуванні в цивільному процесі»*** доведено, що розвиток українського законодавства в сфері застосування надбань інформаційних технологій у сфері судочинства відбувається під впливом як міжнародних актів, досвіду окремих країн, так і власних українських реалій та поступового розвитку самих технологій. Різні міжнародні організації за останні 20 років розробили велику кількість документів для створення ефективного механізму регулювання відносин в інформаційному суспільстві. Особливої ваги для України набуває законодавство ЄС з огляду на євроінтеграційні напрями розвитку України. Останнім часом здійснено багато досліджень та прийнято законодавчих актів, направлених на захист прав людини в умовах розвику інформаційних технологій.

Інформаційні технології мають забезпечити сталий розвиток як економіки держави, так і сфери управління. Саме тому на сучасному етапі державою приділяється велика увага активному впровадженню електронних послуг у діяльність державних органів як запоруки розвитку наукової, громадської, підприємницької тощо діяльності. У цій сфері прийнято багато нормативно-правових актів, які систематизовані в дисертації.

Другий розділ «Розвиток цивільного судочинства в цифрову епоху» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню проблемних

питань цифровізації судочинства в Україні, впливу інформаційний технологій на традиційну процесуальну форму, без чого неможливо досліджувати вплив інформаційних технологій на доказування у цивільному процесі.

У ***підрозділі 2.1. «Застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в українському судочинстві»*** окреслені основні етапи запровадження окремих опцій електронного судочинства в Україні.

Звертається увага, що необхідність пошуку оптимізації механізмів судового захисту відчувають майже всі країни світу в умовах ускладнення суспільного життя. Проблеми, пов'язані з впровадженням електронного судочинства в Україні, обумовлені тим, що не окреслені належним чином цілі та кінцевий результат, якого необхідно досягти. У підрозділі виділено три найважливіші передумови впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій: 1) розвиток суспільства у напряму повсюдної цифровізації та впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій у судову діяльність поряд із такими процесами в інших сферах діяльності державних органів; 2) зміна способів здійснення і фіксації самої діяльності учасників суспільних відносин, що в судовій діяльності має бути оцінено для вирішення спору; 3) оптимізація процесуальних форм вирішення справ.

В Україні за останні 10 років втілено низку опцій електронного судочинства від електронного реєстру судових рішень, спроб впровадження електронного подання документів до суду в окремих пілотних судах (2012–2017) та запровадження її у всіх судах України в якості пілотних до ідеї запровадження ЄСІТС як єдиної загальної системи електронного судочинства за прикладом найефективніших систем інших прогресивних держав. Останні три роки всі зацікавлені особи чекали впровадження ЄСІТС, обговорювали її побудову, реальні строки впровадження. З 01.03.2019 р. ЄСІТС мала почати функціонувати, але низка наказів, стратегій щодо побудування ЄСІТС поки не призвели до впровадження. Зрозумівши неможливість одномоментно ввести в дію весь функціонал ЄСІТС, як це передбачено ЦПК України, ГПК України, КАС України, 27 квітня 2021 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Основною його ідеєю є запровадження можливості вводити в дію окремі модулі ЄСІТС. Із самого початку було зрозуміло, що було досить сміливим прагненням ввести електронне судочинство відразу по всім інстанціям, по всім категоріям справ та по всім юрисдикціям. Інші країни роками розширювали функціонал електронного судочинства.

Впровадження інформаційних технологій у судочинство в частині проведення засідання засобами відеозв'язку відбулось в екстреному режимі у зв'язку з вирішенням проблеми відправлення правосуддя в умовах запровадження карантину у зв'язку з епідемією коронавірусу COVID-19 (до цього була реалізована тільки можливість участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції між судом та іншим судом). До карантину не була забезпечена можливість участі в судовому засіданні у режимі «суд – інше місце».

Учасники справи отримали можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів (за допомогою системи «EasyCon»). Звернено увагу, що чинне законодавство визначило таку відеоконференцію як повноправну альтернативу судовому розгляду, що не завжди є ефективним та виправданим. У зв'язку з чим обґрунтовано пропозицію частину третю статті 212 ЦПК України доповнити абзацом другим такого змісту: «Під час постановлення ухвали про участь учасника справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції суд враховує, чи надається стороні правнича допомога; стадію судового розгляду, на якій проводиться судове засідання, обсяг та характер доказів, що підлягають дослідженню, орієнтовну тривалість судового розгляду та інші обставини, які впливають на виконання завдань цивільного судочинства».

У сфері доказування у цивільному процесі Україна починала впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій з простих питань, як надати суду повідомлення електронної пошти, файли з документів з робочих комп'ютерів як докази, а сьогодні застосовуються такі нетрадиційні засоби доказування, як лог-файли, інформація з інтернет-сервісів. Змінюється сам процес доказування.

У ***підрозділі 2.2. «Інформаційні технології у світлі принципів цивільного процесу»*** обґрунтовано, що головним критерієм впровадження інформаційних технологій в судочинство є їх вплив на реалізацію принципів цивільного судочинства, що втілюється у вирішенні наступних питань: 1) реальної здійсненності впровадження технологій; 2) їх необхідності для реалізації завдань та принципів судового процесу; 3) меж впровадження технологій.

Окремі елементи електронного судочинства впливають на принципи судочинства таким чином: 1) створення інтернет-сайтів органів судової влади, які є офіційним джерелом інформації про судову систему, компетенції, судову статистику, доступ до матеріалів судової практики (Єдиний реєстр судових рішень), винесення і оприлюднення судових актів впливає на принцип гласності та взагалі поінформованість учасників судового процесу та всіх зацікавлених осіб – від науковців, юристів до пересічних громадян; 2) створення системи електронного документообігу впливає на ефективну реалізацію принципів доступу до правосуддя, гласності, пропорційності, розумності, оскарження рішення суду тощо; 3) створення можливості учасникам справи надання документів у електронній формі, з одного боку, має безперечні плюси, особливо щодо реалізації принципу доступності правосуддя: зниження часових і грошових витрат сторін з доставки документів до суду; уникнення можливості пропуску строку позовної давності; підвищення зручності і швидкості обробки позовних заяв, реєстрації їх у канцелярії суду; підвищення ефективності судової статистики тощо; з іншого боку, необхідно подбати про надання рівних можливостей використання інформаційних технологій для дотримання принципу рівності перед законом і судом; 4) направлення судової

кореспонденції в електронному вигляді позитивно впливає на розумність строків розгляду справи, запобігання зловживанню процесуальними правами в частині запобіганню дій учасників справи, направлених на ухилення від отримання судової кореспонденції; 5) використання нових технологій в дослідженні доказів має позитивний вплив, особливо стосовно розширення інформації, яка стає доступною для суду; 6) створення електронних архівів позитивно вплине на судочинство, якихось перешкод чи застережень не вбачається за умови забезпечення безпеки; 7) значним чином вплине на судову процедуру введення електронної судової справи, але станом на сьогодні ініціатива впровадження електронних справ гальмується; 8) надання сторонам можливості ознайомлення з матеріалами справи в Інтернеті позитивно вплине на економію коштів та часу учасників справи, зручність у користуванні власне такою послугою від держави, як судовий захист та в цілому позитивно вплине на доступ до правосуддя; 9) створення звуко- та відеозаписів судових засідань має такі самі позитивні наслідки, як і попередня опція електронного судочинства; 10) дистанційна участь у судових засіданнях за допомогою різних технічних засобів (відеоконференцзв'язку, онлайн-сервісів) має як позитивні, так і негативні риси щодо дотримання основних засад судочинства; відеотрансляція судових засідань, як вбачається, підвищуючи реалізацію принципу гласності, може порушувати права учасників судового процесу на захист персональних даних та таємниці особистого життя, ускладнювати оцінку показань свідків та нести ризики марного витрачання коштів держави на трансляцію та зберігання величезної кількості відеофайлів у відеоархівах; 11) звернення до виконання судового рішення в електронному вигляді має тільки позитивний вплив.

Впровадження нових технічних досягнень гармонійно вписується в структуру процесуальних правовідносин і сприяє повноцінній реалізації принципів процесуального права. Виключення складають принципи змагальності, гласності, усності, безпосередності щодо повноцінної та ефективної реалізації яких мають бути вироблені певні межі застосування інформаційних технологій у судочинство.

Інформаційні технології можуть та мають служити вирішенню завдань цивільного судочинства, забезпечуючи високу ступінь доступності правосуддя. Швидкі та економні судові процедури – це одночасно і швидкий та ефективний захист прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, організацій, прав та інтересів держави, громад та підвищення ролі та авторитету судових органів. Перетворення судів на установи, які оперують найактуальнішими інноваційними технологіями, задля підвищення відкритості, ефективності та доступності суду, без втрати у дотриманні основних засад судочинства, які є запорукою справедливості судочинства – майбутнє судочинства.

У ***підрозділі 2.3. «Ризики запровадження електронного судочинства»*** визначені наступні ризики: 1) інформаційна небезпека; 2) можливо, що спрощення доступу до дистанційного правосуддя призведе до збільшення судових справ, кляузництва, оскільки із впровадженням інформаційних

технологій збільшується кількість можливостей зловживання цивільними процесуальними правами; 3) можлива часткова втрата урочистої форми судочинства; 4) можлива деформація самої судової діяльності (втрата уважності у дистанційному судовому засіданні, «підміна суддів», «флеш правосуддя» тощо).

Впровадження інформаційних технологій в судові процеси не повинно спричинити порушення принципів цивільного судочинства. Якщо під цифровізацією судочинства розуміти тільки власне звернення до суду в електронному вигляді, а не переосмислювати саму процедуру під впливом сучасних факторів розвитку інформаційного суспільства, то можна отримати тільки спрощення звернення до суду, що призведе до збільшення кількості справ. Збільшення справ, що розглядаються судом, призведе до надмірного навантаження на суддів та зростання судових помилок. Інформаційні технології, насамперед, мають бути спрямовані на спрощення роботи суддів, а не до спрощення судової процедури.

Третій розділ «Вплив розвитку інформаційних технологій на судове доказування» складається з шести підрозділів і присвячений дослідженню трансформації доказового права під впливом діджиталізації суспільного життя в цілому та слідом за ним – судочинства, в якому застосовуються нові засоби доказування.

У ***підрозділі 3.1. «Діджиталізація судового доказування»*** обґрунтовано, що правове регулювання процесу судового доказування повинно бути спрямоване на створення таких процесуальних умов, які найкраще забезпечували б спроможність суду отримати найбільш повну та достовірну інформацію про обставини справи, воно повинно враховувати прогресивні досягнення юридичної науки. Для цього теорія судових доказів має бути адаптована до сучасних технічних розробок у сфері інформаційних технологій. Доктринальні положення юридичної науки, що стосуються судового доказування, повинні сприяти впровадженню новітніх технологій у процес судового доказування для полегшення та підвищення ефективності доказової діяльності процесуальних суб'єктів.

Звертається увага, що у змагальному процесі суд за власною ініціативою не збирає доказів, утім багато юридично значущої інформації міститься у електронних державних реєстрах, доступ до яких є обмеженим спеціальними правилами, встановленими чинним законодавством. Надавши судам доступ до всіх реєстрів, або хоча б до більшості з них (наразі судді мають доступ лише до відомостей Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань), законодавець, тим самим, значно спростить процес з'ясування обставин справи. Маючи відкритий доступ до реєстрів, суддя матиме змогу самостійно отримати витяг з реєстру та долучити його до матеріалів справи. За таких умов цілком логічним було б надати суду можливість отримувати необхідну інформацію з державних реєстрів за власною ініціативою з метою перевірки інформації, зазначеної сторонами у заявах по суті справи.

Загалом розвиток інформаційних технологій призводить до того, що обсяг інформації про конкретну фізичну чи юридичну особу, яку можна отримати через мережу Інтернет, постійно збільшується. У зв'язку з цим процес подання доказів повинен поступово трансформуватися. З часом сторони повинні будуть збирати та подавати до суду лише ті докази, до яких у суду немає безпосереднього доступу. Що ж до інформації з електронних реєстрів та інших електронних баз даних, то сторонам варто буде лише вказати про можливість суду ознайомитися з ними у тому чи іншому електронному джерелі.

Серед таких властивостей доказів, на які прямо посилається процесуальне законодавство, є належність, допустимість, достовірність, достатність доказів. Електронні докази не мають суттєвих відмінностей, які б залежали від форми, щодо належності доказів, оскільки в цьому випадку важливий саме зміст доказу та його зв'язок із предметом доказування.

Щодо допустимості електронних доказів, то цивільне процесуальне законодавство не встановлює жодних особливостей щодо збирання електронних доказів, а тому слід керуватися загальними положеннями законодавства, що передбачають захист таємниці кореспонденції, недоторканність житла тощо.

Обґрунтовано, що для електронних доказів на їх допустимість впливає також не тільки законність доступу до відповідного доказу, а й відповідність процедури збору доказів, тобто методів поводження із цифровими доказами, які виключають будь-які помилки, зміну інформації метаданих.

Достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи. Достовірність – це саме та якість доказу, яка визначається точністю і правильністю відомостей про обставини справи, які складають предмет доказування. З цього випливає, що для достовірності важливою є якість джерела інформації, яке перевіряється за допомогою встановлення його зв'язку з іншими доказами у справі. Будь-який доказ має бути доведений до такого відображення, щоб учасники судового процесу та суд змогли сприйняти його зміст та зробити відповідні висновки. Саме лише застосування додаткових технічних пристроїв не створює самостійної вимоги достовірності електронного доказу. Проголошена концепція «*paperless*»-урядування змушує державу відмовлятися від паперових документів, а тому надавати до суду паперову копію відповідної інформації, яка існує в електронній формі, було б недоцільно.

Зроблено висновок, що поява електронних доказів створила нові можливості для підвищення ефективності судового доказування, які дозволяють значно диверсифікувати джерела доказової інформації, надають більш повну та точну інформацію про обставини справи та є набагато переконливішими за традиційні засоби доказування, адже жоден свідок не здатен настільки точно передати зміст розмови як аудіозапис та суть події як відеозапис.

Утім, незважаючи на всі переваги, в судовій практиці оцінка електронних доказів викликає чи не найбільше проблем та розбіжностей. Оцінюючи

електронні докази, слід враховувати надійність способу, за допомогою якого здійснювалась підготовка, зберігання чи передача електронного повідомлення, забезпечувалась цілісність інформації, ідентифікувався його автор. Не всі науковці погоджуються з презумпцією достовірності електронного доказу. Однак проблему, на які вказують спеціалісти, можна подолати змагальною судовою процедурою: якщо жодна зі сторін не заперечує проти достовірності електронного доказу, а у суду такий доказ не викликає сумнівів з огляду на його обсяг знань у цій сфері, то електронний доказ має бути розглянутий судом. Якщо ж сторона заперечує проти достовірності електронного доказу, вона має обґрунтовано посилатися на обставини, що викликають такі сумніви – аналогічне правило діє і щодо будь-яких інших видів доказів.

Обґрунтовано, що надмірно формалізованою є ситуація, коли суд розглядає як недопустимий електронний доказ аудіо- чи відеофайл або електронну фотографію за відсутності на ньому електронної позначки часу. Ця позначка впливає не стільки на юридичну силу електронного доказу, скільки на повноту інформації, яку він містить. Тобто стосується властивості достатності, а не допустимості доказу. Кожен доказ оцінюється судом у сукупності з іншими доказами та поясненнями сторін. Якщо сторони не заперечують, що конкретний аудіо- чи відеозапис, фотофіксація здійснювалися у певний момент часу, то в суду немає підстав сумніватися в цьому. Час події може бути встановлено за допомогою інших доказів.

Наведене доводить необхідність більш вільного використання електронних доказів у процесі судового доказування. Змагальна процедура дає змогу обом сторонам використовувати всі законні можливості для переконання суду в правоті власної позиції. При цьому всі недоліки доказового матеріалу однієї сторони висвітлюються у запереченнях іншої. Суд не повинен надмірно формалізувати процес судового доказування, самостійно відшукуючи вади засобів доказування, та ставити під сумнів існування обставин справи, які не заперечуються сторонами, крім випадків, коли він вбачає наявність зловживань з боку сторін у процесі судового доказування або за наявності очевидної невідповідності судового доказу вимогам належності чи допустимості.

Запропоновано частину другу статті 13 ЦПК України викласти в такій редакції: «2. Збирання доказів у цивільних справах не є обов'язком суду, крім випадків, встановлених цим Кодексом. Суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, якщо інформація, на яку посилаються учасники справи у заявах по суті справи, міститься в офіційних електронних державних реєстрах та наборах даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Суд отримує доступ до інформації, що міститься в офіційних електронних державних реєстрах, виключно на підставі ухвали суду».

Аналогічні положення слід передбачити і для ГПК України та КАС України. У зв'язку із вищенаведеною законодавчою ініціативою слід передбачити прикінцевими положеннями законопроекту покладення обов'язку на Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади – держателів відповідних електронних реєстрів обов'язок розробити Положення про порядок доступу судів до відомостей електронних реєстрів з урахуванням особливостей функціонування кожного з них та обсягу відомостей, що можуть бути надані суду. Крім цього, до закритої частини кожного із реєстрів мають вноситися відомості про ухвалу, на підставі якої судом було отримано доступ.

У ***підрозділі 3.2. «Поняття та види електронних доказів у цивільному судочинстві»*** зроблено висновок, що до набрання чинності 15.12.2017 р. нової редакції ЦПК та інших процесуальних кодексів, електронні докази не утворювали окремої самостійної групи засобів доказування. Звуко- та відеозаписи були віднесені до речових доказів, тоді як електронні документи розглядалися судами як різновид письмових доказів, натомість за чинним процесуальним законом електронні докази виокремлені як самостійний вид засобів доказування.

Обґрунтовано, що законодавче визначення дещо звужує зміст поняття «електронні докази», під якими у наукових джерелах називають не лише цифрові, а й аналогові докази. Наприклад, звуко- чи відеозапис, зроблений на старій магнітній плівці, не належить до інформації в цифровій формі, оскільки здійснений за допомогою аналогової технології. Якщо законодавець утворює новий правовий субінститут, він має бути достатньо універсальним. Варто закласти до його норм можливі перспективи технологічного розвитку. Якщо сучасні технічні розробки обумовили перехід від аналогових до цифрових технологій, варто очікувати на появу нової технології, яка замінить цифрову, або, принаймні, буде використовуватись поряд з нею. Інформація, створена за цією новою технологією, також повинна підпадати під законодавче визначення електронних доказів, інакше виникне потреба створення нового виду засобів доказування.

Тому в ЦПК України має бути закріплене універсальне визначення поняття «електронні докази», яке поєднувало б цифрові, аналогові та будь-які інші нові види доказів, створені за допомогою інформаційних технологій. Більш коректним було б визначення електронного доказу як інформації в електронній (зокрема, цифровій) формі, що містить дані про обставини предмета доказування у цивільній справі.

Обґрунтовано, що за джерелом отримання електронні докази можна поділити на такі групи: 1) електронні докази, що містять дані, отримані безпосередньо з технічного пристрою, на якому вони зберігаються (стаціонарного або портативного); 2) електронні докази, що містять дані, отримані з електронної мережі, зокрема, мережі Інтернет. Джерело отримання електронного доказу зумовлює особливості його подання до суду та дослідження. Так, електронний доказ (наприклад, звуко- чи відеозапис),

який знаходиться на портативному носії, легко може бути наданий до суду в оригіналі разом з пристроєм, на якому він був створений та збережений. Аналогічну дію дещо складніше зробити з електронним доказом, який знаходиться на персональному комп'ютері та значно складніше – у випадку зберігання електронної інформації з використанням хмарних технологій або знаходження її в мережі Інтернет. Якщо ж певний електронний продукт створено з використанням технології Blockchain або іншої аналогічної технології, надати до суду оригінал електронного доказу практично неможливо. В таких випадках закон передбачає можливість використання процедури огляду електронного доказу за місцем знаходження, яка, переважно, є недоцільною у разі, якщо електронний доказ знаходиться на звичайному персональному комп'ютері, та безпідставною – якщо електронний доказ знаходиться на мобільному технічному пристрої.

Залежно від технології, яка була використана під час створення, передачі та збереження електронних даних, електронні докази варто поділяти на цифрові докази та аналогові докази.

Залежно від вимог енергозалежності задля зберігання електронні докази доцільно поділяти на: 1) енергозалежні (наприклад, дані оперативної пам'яті пристрою втрачаються внаслідок відключення живлення); 2) енергонезалежні, які зберігають зміст незмінним, навіть якщо живлення вимкнено (наприклад, дані, що зберігаються на жорсткому диску, CD-диску тощо).

Аргументовано, що незважаючи на те, що сучасні технічні пристрої насправді здатні відтворювати інформацію різними способами, використовуючи такі сенсорні форми сприйняття людиною інформації, як нюхову або тактильну чи навіть смакову, все-таки виникнення необхідності їх використання в процесі судового доказування видається малоймовірним. Тому, грунтуючись на існуючій судовій практиці, залежно від форми вираження (відтворення) доказової інформації, яка може бути сприйнята людиною, електронні докази варто поділяти на такі види: 1) електронні докази, які відтворюються у візуальну форму сприйняття доказової інформації (вона може включати текстові, графічні, фотографічні зображення, відеоряд тощо); 2) електронні докази, які відтворюються у звукову форму сприйняття доказової інформації (звукозаписи); 3) електронні докази, які відтворюються у комбіновану форму сприйняття доказової інформації (наприклад, відеоряд, який супроводжується звукозаписом).

Положення ч. 1 ст. 238 ЦПК України дають підстави для поділу електронних доказів за характером їх змісту на офіційні та приватні.

Можна також класифікувати електронні докази за джерелом їх розміщення: 1) розміщені у мережі Інтернет, зазвичай, це відомості з загальнодоступних веб-сайтів, вони можуть бути дистанційно змінені чи видалені. Особливістю таких доказів є те, що навіть попри ідентифікацію особи, сам доказ може виявитися поза юрисдикцією держави; 2) мережі обміну файлами, файлообмінні мережі – являють собою одноранговi комп'ютерні мережі сумісного обміну файлами, у якій кожен учасник одночасно виконує

функції як клієнта, який може отримувати файл, так і сервера, що дає доступ до файлу, і хоча більшість такого роду мереж потребує доступу до Інтернету, але вони можуть базуватися й на іншій технології передачі даних. Особливістю збору інформації з таких мереж є те, що вони можуть бути як централізованими (з наявним сервером, що зберігає службову інформацію про користувачів, їхні IP-адреси і файли), так і децентралізованими (у яких відсутній службовий сервер, а вся службова інформація зберігається на пристроях користувачів); в останньому випадку виникають складнощі, оскільки один із пристроїв мережі може не містити доказової інформації або містити лише якусь її частину; 3) комп'ютери в широкому значенні (ноутбуки, обчислювальні машини, банкомати, термінали тощо) – на комп'ютерах зберігається численна кількість електронної інформації, яка може мати доказове значення у судовій справі. Хоча деяка інформація може бути розміщена і в мережі Інтернет, на фізичному носії зберігається низка тимчасових файлів (історія перегляду, кеш тощо), однак зазвичай дослідження комп'ютерів пов'язується з розміщенням файлів, які відсутні в інших джерелах. Особливість такого виду зберігання доказів полягає в тому, що у зацікавлених осіб зазвичай відсутня можливість самостійного збирання і подання таких доказів, тому для цього необхідне санкціонування доступу судом (наприклад, шляхом забезпечення доказів, зобов'язання надати доступ експерту до комп'ютера тощо); 4) портативні електронні обчислювальні пристрої (мобільні телефони, смартфони, планшети, смарт-годинники тощо). Відмінність даної групи від попередньої прослідковуються лише у габаритах та мобільності, однак сучасний рівень розвитку технологій дозволяє стверджувати, що суттєвих відмінностей між двома групами немає: кожен смартфон є «комп'ютером в кишені»; 5) портативні пристрої (наприклад, геомітки, магнітні картки), які програмуються за допомогою інших пристроїв.

Обґрунтовано, що електронні докази як засіб доказування в цивільному процесі – це будь-які дані про обставини предмета доказування у цивільній справі, які існують в електронній (зокрема цифровій) формі, створюються, зберігаються і передаються з використанням технічних пристроїв та програмного забезпечення.

У ***підрозділі 3.3. «Електронні документи як основний вид електронних доказів»*** досліджено найпоширеніший вид електронних доказів – електронний документ, який характеризується наступними ознаками: 1) якщо електронний документ надається до суду на підтвердження певних обставин цивільної справи, він повинен мати всі властивості судового доказу: бути належним, допустимим і достовірним; 2) доказова інформація в електронному документі може існувати у формі тексту, графічного зображення, плану, фотографії, відео- та звукозапису тощо, тобто електронний документ – це не лише текстовий документ; 3) електронний документ повинен мати обов'язкові реквізити, передбачені нормами чинного законодавства.

При оцінці електронного документа як доказу в цивільній справі суд повинен перевірити відповідність встановленим вимогам як обов'язкових, так і факультативних, як внутрішніх, так і зовнішніх реквізитів.

Документи, що використовуються як докази у цивільному судочинстві, за формою існування поділяються на три види: матеріальні, електронні та комбіновані. У матеріальних документах (серед яких переважають паперові) інформація жорстко пов'язана з матеріальним носієм, невіддільна від нього; в електронних документах інформація зафіксована у вигляді електронних даних та не має жорсткої прив'язки до матеріального носія (матеріальний носій може бути легко змінений); комбіновані документи містять окремі ознаки як матеріальних, так і електронних документів.

У ***підрозділі 3.4. «Аудіо- та відеозаписи»*** стверджується, що закріплене у міжнародно-правових актах та чинному законодавстві України право на повагу до приватного життя особи ускладнює процес використання аудіо- та відеозаписів як доказів у судовому процесі. Суд повинен переконатись у тому, що звуко- чи відеозапис отриманий законним шляхом, цифрові дані, які були подані на підтвердження певних обставин справи, належно процесуально оформлені, містять всю повноту необхідної інформації (про дату, час, місце здійснення запису та записувальний пристрій), а також у відсутності втручання у їх цілісність, що можна зробити за допомогою призначення за клопотанням сторони судової фоноскопічної експертизи.

У зв'язку з наявною правовою позицією ЄСПЛ та Конституційного Суду України про те, що ділова, професійна діяльність фізичної особи може розглядатися як частина її приватного життя, здійснення відеозапису на робочому місці та звукозапису професійних переговорів слід вважати втручанням у приватне життя особи. При оцінці таких відеозаписів суд повинен встановити: 1) чи здійснювався відеозапис у громадському місці, чи в особистому кабінеті працівника; 2) чи був працівник повідомлений про здійснення відеоспостереження та чи надавав згоду на обробку персональних даних; 3) яку легітимну мету переслідував роботодавець, здійснюючи відеоспостереження, та чи можна було її досягти, застосувавши менший ступінь втручання у приватне життя працівника, тобто чи не було втручання у приватне життя працівника надмірним; 4) чи було здійснено відеоспостереження з дотриманням вимог закону.

Обґрунтовано доцільність викласти частину третю статті 100 ЦПК України в такій редакції: «3. Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законодавством для посвідчення копій письмових доказів. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом».

У ***підрозділі 3.5. «Метадані та їх значення для встановлення обставин цивільної справи»*** зроблено висновок, що метадані є дуже важливим, але й одним з найбільш суперечливих видів електронних доказів, названих у ч. 1 ст. 100 ЦПК України. Суть метаданих дає підстави для виникнення сумнівів у можливості визнання їх судовими доказами. Докази

в цивільному процесі – це дані про обставини цивільної справи, тоді як метадані за загальноприйнятим підходом до розуміння цього терміну – це дані про інші дані, метадані, як правило, не містять інформації безпосередньо про обставини справи, що є юридичними фактами, а лише характеризують інші електронні докази. Їх необхідно розглядати як складову будь-якого цифрового доказу як різновиду електронних доказів, оскільки вони, фактично, невід'ємні від нього, складають єдине ціле та доповнюють інформацію, яку суд отримує з цифрового доказу, слугують для оцінки достовірності цифрового доказу, тобто є одним з реквізитів, складових частин цифрового доказу. Самостійного значення засобу доказування метадані не мають.

Належність метаданих до обставин, що входять у предмет доказування, має похідний характер від належності даних, які вони характеризують. Це додатково підтверджує той факт, що метадані не можна вважати самостійним видом електронних доказів, а вони є лише складовою частиною електронного доказу, дані якого вони характеризують.

Найбільше значення та найширше застосування серед метаданих, які вводяться користувачем, має електронний підпис, адже за його відсутності електронний документ не вважатиметься допустимим доказом, а, отже, не буде взятий судом до уваги при вирішенні справи.

У ***підрозділі 3.6. «Проблеми та перспективи використання штучного інтелекту, блокчейну та обробки великих даних у доказуванні»*** здійснено огляд основних технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) з точки зору застосування в юриспруденції: юридичні чатботи, платформи пошукувачі, програми для складання та перевірки договорів, платформи для вирішення спорів тощо. Зроблено висновок, що розвиток алгоритмів ШІ для судочинства мають велике практичне значення: 1) технології комп'ютерного зору – в якості допомоги судді в оцінці та дослідженні доказів; 2) технології синтезу письмового і усного мовлення та обробки природньої мови можуть використовуватися для розпізнавання голосу та ведення цифрового протоколювання ходу судових засідань, а також автоматичного перекладу ходу справи на державну мову, за потреби, та ін. По-третє, інтелектуальні системи підтримки прийняття управлінських рішень – на прикладі судочинства – це алгоритми, що допомагають у винесенні судового рішення. Доведено неефективність та значні ризики при використанні ШІ як судді без втручання людини у процес прийняття рішення.

Важливою сферою використання ШІ у судовій діяльності є обробка великих даних, особливо в контексті доказового права, адже він здатний швидко та ефективно обробити велику кількість даних та виокремити важливу інформацію, що має значення для справи. Обробка великих даних є інструментом вдосконалення судової діяльності: в доказовій діяльності, судовій статистиці, пошуку останніх правових позицій Верховного Суду, висновків ЄСПЛ за заданою проблематикою тощо. Використання відкритих даних дозволяє вирішити проблему вільного доступу до електронних доказів з боку суду та учасників процесу.

Встановлення достовірності електронних доказів може бути частково вирішена за допомогою використання блокчейну та створення національного сховища електронних доказів.

Четвертий розділ «Особливості збирання, дослідження та оцінки електронних доказів» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню особливостей використання в процесі судового доказування інформації з мережі Інтернет, смс-повідомлень, месенджерів, електронної пошти та соціальних мереж, перевірки електронних доказів за допомогою висновків експертів.

У ***підрозділі 4.1. «Особливості використання в процесі судового доказування інформації з мережі Інтернет»*** досліджено особливості використання в процесі судового доказування інформації з мережі Інтернет: відеозаписів з відеохостингу YouTube, постів у соцмережах, даних з різних веб-сайтів тощо.

Обгрунтовано, що веб-сторінка може бути використана як доказ у суді у випадках, коли для правильного вирішення цивільної справи по суті для суду важливо встановити, окрім іншого, факт поширення відповідної інформації в мережі Інтернет. В іншому разі відповідні електронні дані не матимуть для суду доказової цінності, крім випадків, коли до суду надається інформація з офіційних веб-сайтів, яка розміщується на них саме з метою доведення цієї інформації до відома широкого кола осіб.

Мережа Інтернет – це складне середовище, яке підпорядковується особливим правилам. У загальному вигляді можна вказати, що є як відкрита, так і закрита частина мережі; є як проіндексована, так і непроіндексована її частина. Все це впливає на можливість доступу до певної інформації. Відкрита частина мережі дозволяє будь-кому отримувати доступ до її ресурсів. Індексовані пошуковими системами ресурси дозволяють знайти їх за ключовими словами, знайти подібні джерела (наприклад, у разі порушення авторського права на твір) тощо. Тоді як неіндексована частина мережі дозволяє отримати доступ до інформації тільки за конкретним веб-посиланням. Збирання доказів, що знаходяться у відкритому доступі мережі Інтернет, не потребує жодних дозволів. Однак деякі Інтернет-технології були розроблені спеціально для приховування особи та її місцезнаходження. Наприклад, проект Tor (з англ. The Onion Router) забезпечує високу ступінь анонімності для користувачів Інтернету. Крім того, використання Tor ускладнює аналіз Інтернет-активності на веб-сайтах, включаючи інформацію про відвідувані веб-сайти, залишені повідомлення та коментарі тощо.

У ***підрозділі 4.2. «Особливості використання в процесі судового доказування інформації з смс-повідомлень, месенджерів, електронної пошти та соціальних мереж»*** досліджено особливості використання в процесі судового доказування інформації із зазначених джерел. Обмін електронними повідомленнями може здійснюватися з використанням великої кількості різноманітних сервісів. Кожен спосіб передачі електронних повідомлень має свої особливості. Тому залежно від засобів їх передачі

електронні повідомлення поділяються на такі види: 1) електронні повідомлення, передані за допомогою стільникового зв'язку у стандарті GSM: SMS-повідомлення, MMS-повідомлення, голосові повідомлення; 2) електронні повідомлення, передані за допомогою мобільних додатків-месенджерів: Viber, WhatsApp, Telegram тощо; 3) електронні повідомлення, передані за допомогою електронної пошти; 4) електронні повідомлення, передані в соціальних мережах; 5) електронні повідомлення, передані з використанням інших сервісів у мережі Інтернет.

За формою передачі інформації в електронному повідомленні вони поділяються на: текстові, графічні, звукові, відео-повідомлення, комбіновані.

До електронних повідомлень не пред'являються ті самі вимоги, що встановлені для електронних документів, тобто, за загальним правилом, для того, щоб електронне повідомлення мало юридичну силу електронного доказу, його оригінал не обов'язково повинен бути скріплений електронним підписом. Це розширює коло можливостей щодо використання електронних повідомлень в процесі судового доказування, адже переважна більшість таких повідомлень не скріплюються електронними підписами. Водночас відсутність електронного підпису ускладнює завдання ідентифікації особи відправника електронного повідомлення у випадках, якщо одна зі сторін судового спору заперечує свою участь в електронній переписці.

Відповідно до встановленого правила розподілу обов'язків (тягаря) доказування, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України (ч. 3 ст. 13, ч. 1 ст. 81). Тому якщо стосовно авторства електронного повідомлення між сторонами цивільного процесу виникає спір, саме на стороні, яка посилається на факт направлення повідомлення як на підставу своїх вимог чи заперечень, лежить тягар доказування як самого факту відправлення електронного повідомлення конкретного змісту, так і осіб відправника й одержувача такого електронного повідомлення.

Обґрунтовано, що належність телефонного номеру конкретній особі може бути встановлена за допомогою різних доказів: 1) письмових доказів, наприклад, якщо особа у різних документах (анкетах, заявах за місцем роботи чи навчання, процесуальних документах тощо) особисто вказувала даний телефонний номер як власний контактний номер телефону; 2) показань свідків, які можуть підтвердити під час допиту в судовому засіданні, що даний номер телефону належить конкретній особі, і що вони зв'язувались з цією особою саме за даним номером; 3) електронних доказів, наприклад, контактні номери телефонів часто вказуються на офіційних сайтах фізичних та юридичних осіб, їх особистих сторінках у соціальних мережах (якщо достовірно встановлено належність сторінки конкретній особі), у різних електронних реєстрах (наприклад, Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань) тощо.

Аргументовано, що засоби доказування належності адреси електронної пошти конкретній особі практично ті самі, що й засоби доказування

належності особі телефонного номера. Однак є й відмінності. Так, у випадку з телефонним номером компанія-надавач послуг мобільного зв'язку в більшості випадків не має інформації щодо анкетних даних конкретних абонентів. Таку інформацію можна в неї отримати лише якщо відповідні послуги у конкретний період часу надавалися на підставі письмового договору з абонентом. У випадку з електронною поштою реєстрація електронної скриньки може передбачати необхідність зазначення персональних даних користувача: імені, дати народження, міста проживання тощо. Водночас, якщо оператор мобільного зв'язку володіє інформацією про абонента, ця інформація завжди є достовірною, адже при укладанні письмового договору абонент надає документи, які підтверджують його особу, тоді як під час реєстрації електронної скриньки користувач сам вносить про себе анкетні дані, які компанією, що надає поштовий сервіс, не перевіряються, а, отже, ризик внесення недостовірних даних є значно вищим.

Не можна ігнорувати й можливість неправомірного втручання в роботу поштової скриньки та направлення електронного повідомлення з електронної пошти сторонньою особою, якщо пароль доступу до неї виявився ненадійним та був зламаний або відомий іншим особам. Однак в такому разі тягар доказування цього факту (факту направлення електронного повідомлення сторонньою особою) покладатиметься на власника поштової скриньки.

Певні проблеми виникають і у випадку необхідності ідентифікації авторів переписки у соціальних мережах. Але, незважаючи на можливість реєстрації у соціальній мережі під чужим іменем, все ж шляхом аналізу наповнення акаунту можна доволі достовірно встановити його власника.

У ***підрозділі 4.3. «Перевірка електронних доказів за допомогою висновків експертів»*** обґрунтовано, що судова комп'ютерно-технічна експертиза (експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів) – це здійснене на основі спеціальних знань дослідження технічних властивостей цифрового обладнання та/або програмного забезпечення з метою встановлення фактичних даних, що належать до обставин предмета доказування у судовій справі. Предметом судової комп'ютерно-технічної експертизи є фактичні дані, які підлягають встановленню внаслідок експертного дослідження технічних пристроїв – носіїв електронної інформації та/або програмних продуктів, у межах питань, винесених на розгляд експерта. Об'єктами судової комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути технічні пристрої (комп'ютери та системні блоки, периферійні пристрої, портативні електронні пристрої, інші носії електронної інформації) та/або програмні продукти. Експертні висновки Українського центру підтримки номерів і адрес, оформлені за результатами проведеної фіксації і дослідження змісту веб-сторінок у мережі Інтернет, за своєю процесуально-правовою природою є письмовими доказами, а не висновками експерта.

Інформаційні технології значно підвищують можливості експертів у дослідженні представлених на експертизу об'єктів та наданні суду більш повної та достовірної інформації про обставини справи. Наочним

прикладом впливу наукових досягнень на процес судового доказування та зростання можливостей експертів є кардинальна зміна переліку фактів, що входять до предмету доказування у справах про визнання батьківства. Також саме розвиток технологій призвів до створення поліграфів, які хоча й не дозволені до використання під час допиту свідків, однак, принаймні, започаткували дискусію про можливість подібної перевірки правдивості їх показань. Можливо, у майбутньому технології все ж дозволять стовідсотково визначати неправдивість показань свідків, що дозволить принципово інакше використовувати цей засіб доказування.

П'ятий розділ «Вплив інформаційних технологій на судове доказування в окремих категоріях цивільних справ» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню особливостей доказування у справах позовного та наказного проваджень із використанням інформаційних технологій.

У ***підрозділі 5.1. «Використання інформаційних технологій в судовому доказуванні у справах позовного провадження»*** використання інформаційних технологій в судовому доказуванні у справах позовного провадження досліджено на прикладі спорів із договорів кредиту та позики. З'ясовано, що предметом доказування у справах про стягнення заборгованості за кредитним договором (договором позики), укладеним за допомогою електронних засобів, є такі обставини: 1) факт укладення цього договору в електронній формі; 2) факт перерахування позикових коштів позичальнику в сумі, що відповідає умовам договору; 3) факт невиконання або неналежного виконання боржником умов договору. Вказані факти взаємопов'язані, а тому судові докази, які підтверджують факт укладення кредитного договору (договору позики) та факт перерахування грошових коштів позичальнику досліджуються та оцінюються судом у сукупності. Факт укладення кредитного договору (договору позики) не може бути встановлено судом без встановлення факту перерахування грошових коштів позичальнику.

Доказування факту перерахування позикових коштів здійснюється, як правило, за допомогою первинних фінансових документів (чеки, платіжні доручення, меморіальні ордери, виписки з банківських рахунків, з яких або на які було перераховано грошові кошти тощо), оформлених відповідно до вимог чинного законодавства. Вони можуть подаватися до суду як в письмовій, так і в електронній формі.

Запропоновано видалити положення абз. 2 ч. 13 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію», відповідно до якого докази, подані в електронній формі та/або у формі паперових копій електронних повідомлень, вважаються письмовими доказами згідно із статтею 64 Цивільного процесуального кодексу України, статтею 36 Господарського процесуального кодексу України та статтею 79 Кодексу адміністративного судочинства України, як такі, що вже не відповідають нормам чинного процесуального законодавства України.

У ***підрозділі 5.2. «Використання інформаційних технологій в судовому доказуванні у справах наказного провадження»*** зроблено висновок, що

електронні докази можуть бути використані у наказному провадженні переважно у справах за вимогами до юридичної особи або фізичної особи-підприємця про стягнення заборгованості за договором (іншим, ніж про надання житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення), укладеним в електронній формі, якщо сума вимоги не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Звертається увага, що у наказному провадженні електронні докази повинні бути подані разом із заявою про видачу судового наказу в оригіналі або в електронній копії, завіреній електронним підписом. При цьому додатково до електронної рекомендується додавати й паперову копію електронних доказів. У порядку наказного провадження можуть бути розглянуті вимоги про стягнення заборгованості за електронним договором, укладеним лише як єдиний електронний документ, що містить умови договору та електронні підписи сторін, або шляхом обміну електронними повідомленнями. У випадку укладення електронного договору іншим способом, передбаченим ч. 6 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію», такі вимоги можуть розглядатися лише у позовному провадженні.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовані найбільш важливі результати дисертаційного дослідження, до яких належать такі:

1. При дослідженні впливу інформаційних технологій на судове доказування необхідно встановити межі їх застосування для недопущення спотворення судочинства. Всі нові технології тільки тоді можуть бути застосовані, коли вони спрямовані на виконання завдань цивільного судочинства. Нові засоби доказування в електронній формі мають бути проаналізовані не тільки з огляду на їх особливу форму, особливості застосованих інформаційних технологій, а й з огляду на необхідність та межі змін у процес доказування з позицій доказового права, принципи та засади якого формувались століттями для досягнення дійсно справедливого судочинства.

2. Проблеми, пов'язані з впровадженням електронного судочинства, обумовлені тим, що не окреслені належним чином цілі та кінцевий результат, якого необхідно досягти. Має бути встановлено: 1) цілі впровадження; 2) наявні ресурси; 3) функціонал, який має бути першочергово запроваджений та стимулюватися різними процесуальними та непроцесуальними засобами до використання.

3. Ризики запровадження електронного судочинства: 1) інформаційна небезпека; 2) можливо, що спрощення доступу до дистанційного правосуддя приведе до збільшення судових справ, кляузництва, оскільки із впровадженням інформаційних технологій збільшується кількість можливостей зловживання цивільними процесуальними правами; 3) можлива часткова втрата урочистої

форми судочинства; 4) можлива деформація самої судової діяльності (втрата уважності у дистанційному судовому засіданні, «підміна суддів», «флеш правосуддя» тощо).

4. Необхідно надати суду можливість отримувати необхідну інформацію з державних реєстрів за власною ініціативою з метою перевірки інформації, зазначеної сторонами у заявах по суті справи.

5. Електронні докази не мають суттєвих відмінностей, які б залежали від форми, щодо належності доказів, оскільки в такому випадку важливими є саме зміст доказу та його зв'язок із предметом доказування.

6. Щодо допустимості електронних доказів ЦПК України не встановлює жодних особливостей збирання електронних доказів, а тому суду слід керуватися загальними положеннями законодавства, що передбачають захист таємниці кореспонденції, недоторканність житла тощо.

7. Щодо достовірності електронних доказів зазначено, що для достовірності важлива якість джерела інформації, яке перевіряється за допомогою встановлення його зв'язку з іншими доказами у справі. Будь-який доказ має бути доведений до такого відображення, щоб учасники судового процесу та суд змогли сприйняти його зміст та зробити відповідні висновки. Саме лише застосування додаткових технічних пристроїв не створює самостійної вимоги достовірності електронного доказу.

8. ЄСПЛ не надає електронним доказам особливого статусу з огляду на їх природу, а тому допустимість електронного доказу, крізь призму легітимності процедури його отримання, в контексті практики ЄСПЛ можна звести до наступного: 1) втручання має бути встановлено законом, тобто мати нормативне підґрунтя; 2) втручання має бути спрямоване на досягнення легітимної мети; 3) таке втручання має бути необхідним у демократичному суспільстві, що має на увазі втручання на основі нагальних суспільних потреб і, зокрема, відповідності законній меті.

9. Оцінюючи електронні докази, слід враховувати надійність способу, за допомогою якого здійснювалась підготовка, зберігання чи передача електронного повідомлення, забезпечувалась цілісність інформації, ідентифікувався його автор. Суд не повинен надмірно формалізувати процес судового доказування, самостійно відшукуючи вади засобів доказування, та ставити під сумнів існування обставин справи, які не заперечуються сторонами, крім випадків, коли він вбачає наявність зловживань з боку сторін у процесі судового доказування або за наявності очевидної невідповідності судового доказу вимогам належності чи допустимості.

10. Особливістю судового доказування в епоху інформаційних технологій є вимога постійного підвищення вимог до обсягу знань професійних учасників судового процесу (суддів, прокурорів та представників-адвокатів) у сфері роботи з електронною інформацією, що потребує від таких фахівців постійного самовдосконалення у цьому напряму. Адвокати і судді повинні розуміти, які джерела електронної інформації існують, яку інформацію

можна отримати з метаданих, наскільки вона є достовірною, до чого можуть призвести маніпуляції з електронним файлом та як правильно його зберігати, як відрізнити електронну копію від оригіналу, які можливості є в експертів щодо отримання корисної для справи інформації з електронних даних, як встановити власника веб-сайту або веб-сторінки в мережі Інтернет та багато інших знань і навичок, що дозволяють більш ефективно використовувати електронну інформацію в процесі судового доказування.

11. Законодавче визначення дещо звужує зміст поняття «електронні докази», наприклад, звуко- чи відеозапис, зроблений на магнітній плівці, не належить до інформації в цифровій формі, оскільки здійснений за допомогою аналогової технології. Якщо законодавець утворює новий правовий субінститут, то він має бути достатньо універсальним. Тому в законі має бути закріплене універсальне визначення поняття «електронні докази», який поєднував би цифрові, аналогові та будь-які інші нові види доказів, створені за допомогою інформаційних технологій.

12. За джерелом отримання електронні докази можна поділити на такі групи: 1) електронні докази, що містять дані, отримані безпосередньо з технічного пристрою, на якому вони зберігаються (стаціонарного або портативного); 2) електронні докази, що містять дані, отримані з електронної мережі, зокрема, мережі Інтернет.

13. Залежно від вимог енергозалежності задля зберігання доказу: 1) енергозалежні (наприклад, дані оперативної пам'яті пристрою втрачаються внаслідок відключенні живлення); 2) енергонезалежні, які зберігають зміст незмінним, навіть якщо живлення вимкнено (наприклад, дані, що зберігаються на жорсткому диску, CD-диску тощо).

14. Грунтуючись на існуючій судовій практиці, залежно від форми вираження (відтворення) доказової інформації, яка може бути сприйнята людиною, електронні докази варто поділити на такі види: 1) електронні докази, які відтворюються у візуальну форму сприйняття доказової інформації (вона може включати текстові, графічні, фотографічні зображення, відеоряд тощо); 2) електронні докази, які відтворюються у звукову форму сприйняття доказової інформації (звукозаписи); 3) електронні докази, які відтворюються у комбіновану форму сприйняття доказової інформації (наприклад, відеоряд, який супроводжується звукозаписом).

15. Можна також класифікувати електронні докази за джерелом їх розміщення: 1) розміщені у мережі Інтернет; 2) мережі обміну файлами; 3) комп'ютери у широкому значенні; 4) портативні електронні обчислювальні пристрої; 5) портативні пристрої, які програмуються за допомогою інших пристроїв.

16. Електронні докази як засіб доказування в цивільному процесі – це будь-які дані про обставини предмета доказування у цивільній справі, які існують в електронній (зокрема цифровій) формі, створюються, зберігаються і передаються з використанням технічних пристроїв та програмного

забезпечення. До електронних доказів необхідно відносити цифрові докази та аналогові докази. З розвитком інформаційних технологій можуть з'явитися й інші електронні докази.

17. Електронний документ як вид електронних доказів характеризується тим, що доказова інформація у електронному документі може існувати у формі тексту, графічного зображення, плану, фотографії, відео- та звукозапису тощо, він повинен мати обов'язкові реквізити, передбачені нормами чинного законодавства. При оцінці електронного документа як доказу в цивільній справі суд повинен перевірити відповідність встановленим вимогам як обов'язкових, так і факультативних, як внутрішніх, так і зовнішніх реквізитів.

18. Закріплене у чинному законодавстві та міжнародно-правових актах право на повагу до приватного життя особи ускладнює процес використання аудіо- та відеозаписів як доказів у судовому процесі. Суд повинен переконатись у тому, що звуко- чи відеозапис отриманий законним шляхом, цифрові дані, які були подані на підтвердження певних обставин справи, належно процесуально оформлені, містять всю повноту необхідної інформації (про дату, час, місце здійснення запису та записувальний пристрій), а також у відсутності втручання у їх цілісність, що можна зробити за допомогою призначення за клопотанням сторони судової фоноскопічної експертизи.

19. Метадані не можна вважати самостійним видом електронних доказів, а вони є лише складовою частиною електронного доказу, дані якого вони характеризують.

20. Веб-сторінка може бути використана як доказ у суді у випадках, коли для правильного вирішення цивільної справи по суті для суду важливо встановити, окрім іншого, факт поширення відповідної інформації в мережі Інтернет. В іншому разі відповідні електронні дані не матимуть для суду доказової цінності, крім випадків, коли до суду надається інформація з офіційних веб-сайтів, яка розміщується на них саме з метою доведення цієї інформації до відома широкого кола осіб.

21. Обмін електронними повідомленнями може здійснюватися з використанням великої кількості різноманітних сервісів: 1) електронні повідомлення, передані за допомогою стільникового зв'язку у стандарті GSM; 2) електронні повідомлення, передані за допомогою мобільних додатків-месенджерів; 3) електронні повідомлення, передані за допомогою електронної пошти; 4) електронні повідомлення, передані в соціальних мережах; 5) електронні повідомлення, передані з використанням інших сервісів у мережі Інтернет. До електронних повідомлень не пред'являються ті самі вимоги, що встановлені для електронних документів, тобто, за загальним правилом, для того, щоб електроние повідомлення мало юридичну силу електронного доказу, його оригінал не обов'язково повинен бути скріплений електронним підписом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Чванкін С. А. Доказування у цивільному процесі в епоху інформаційних технологій: монографія. Одеса Фенікс, 2021. 348 с.

2. Чванкін С. А. Відправлення правосуддя в умовах запровадження карантину. *Права приватної особи в умовах пандемії COVID-19: проблеми здійснення і захисту*: монографія /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, К.І. Бєляков; за ред.д.ю.н., проф. Є.О. Харитонова, д.ю.н., проф. О.І. Харитонової, к.ю.н, доц. К.Г. Некіт. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 404 с. (с. 364–372).

Наукові статті у фахових виданнях України:

3. Чванкін С. А. Особливості фіксування цивільного процесу. *Актуальні проблеми держави і права:* зб. наук. праць. 2008. Вип. 38. С. 312–316.

4. Чванкін С. А. Основні правові наслідки порушення зобов'язання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право: Науково-фаховий журнал. 2008. Вип. 9. С. 316–318.

5. Чванкін С. А. Одностороння відмова від зобов'язання як правовий наслідок порушення зобов'язання. *Актуальні проблеми держави і права*: Зб. наук. праць. Одеса: Юридична література, 2008. Вип. 42. С. 115–119.

6. Чванкін С. А. Правові наслідки порушення договору. *Актуальні проблеми держави і права*: Зб. наук. праць. Одеса: Юридична література, 2008. Вип. 43. С. 134–139.

7. Чванкін С. А. Особливості представництва юридичних осіб у цивільному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*: Зб. наук. праць. Одеса: Юридична література, 2009. Вип. 51. С. 114–121.

8. Чванкін С. А. Деякі новели Цивільно-процесуального кодексу України щодо наказного провадження. *Актуальні проблеми держави і права:* Зб. наук. праць. Одеса: Юридична література, 2011. Вип. 58. С. 330–376.

9. Чванкін С. А. Деякі новели Цивільно-процесуального кодексу України щодо наказного провадження (продовження): Зб. наук. праць. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. Одеса: Юридична література, 2012. Вип. 66. С. 375–382.

10. Чванкін С. А. Особливості розгляду судом справ про усиновлення. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 79–84.

11. Чванкін С. А. Впровадження «електронного суду» в діяльність суду першої інстанції. *Молодий вчений*. 2017. № 6. С. 124–128. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6/27.pdf

12. Чванкін С. А. Використання електронних документів як доказів у цивільному судочинстві. *Juris Europensis Scientia*: Збірник наукових праць. Випуск 4/2020. Том 1. С. 53–59.

13. Чванкін С. А. Аудіо- та відеозаписи як різновид електронних доказів у цивільному процесі. *Теорія і практика правознавства*. Електрон. наук. фах. вид. /Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: [б. в.], 2020. № 18. Том 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJфRN/tipp_2020_2_7.

14. Чванкін С. А. Електронний доказ як засіб доказування в цивільному судочинстві. *Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник»*. 2019. Випуск 1(26).Том 2. С. 22–27.

15. Чванкін С. А. Веб-сторінка як електронний доказ у цивільному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2020. Випуск 62. С. 172–177.

16. Чванкін С. А. Електронні докази у справах наказного провадження. *Juris Europensis Scientia*: зб. наук. пр. 2021. Вип. 2. С. 53–59.

17. Чванкін С. А. Доказове значення даних з електронних повідомлень у цивільному судочинстві. *Часопис цивілістики*. 2021. Вип. 40. С. 50–55.

18. Чванкін С. А. Комп'ютерно-технічна експертиза у цивільному судочинстві. *Право та державне управління*: Збірник наукових праць. 2021. № 1. С. 45–51.

19. Чванкін С. А. Використання електронних доказів у цивільних справах, що випливають з кредитних договорів, укладених в електронній формі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2021. Вип. 63. С. 165–171.

Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напряму:

20. Чванкін С. Види електронних доказів у цивільному процесі. *KELM*. 2020. № 3 (31). С. 259–265.

21. Чванкін С. А. Metadata as a source of evidentiary information in the civil proceedings. *KELM*. 2020. № 8 (36). Vol. 2/2020. С. 230–234. URL: http://kelmczasopisma.com/ru/viewpdf/3750

22. Чванкін С. А. Судове доказування у цивільному процесі в епоху інформаційних технологій. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. Svazek 8. 3 vydani. 2021. С.160–168. URL: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2021/2021–8–3/23.pdf.

23. Chvankin S. Introduction of the electronic legal proceedings: main risks and ways to overcome them. *Evropský politický a právni diskurz*. 2021. Vol. 8. Iss. 4. P. 113–121.

Теги доповідей і наукових повідомлень:

24. Чванкін С. А. Новели ЦПК України щодо розгляду заяв про скасування судового наказу. *Римське право і сучасність (Шершевські читання)*: У 2 ч.: Матер. міжнар. наук. конф. (4 грудня 2010 р., м. Одеса). [Ч. 1] Одеса: Фенікс, 2010. С. 127–130.

25. Чванкін С. А. Деякі новели Цивільно-процесуального кодексу України щодо наказного провадження: Матеріали міжнародної наукової конференції,

присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (17 грудня 2010 р., м. Одеса). Одеса: Фенікс, 2010. С. 186–188.

26. Чванкін С.А. Поняття та система принципів процесуального права: Матеріали міжнародної наукової конференції «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 11 травня 2012 р.). Одеса, 2012. С. 91–92.

27. Чванкін С.А. Особливості реалізації прав та обов'язків осіб, які беруть участь у справі позовного провадження. *Правове життя сучасної України:* Матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 16–17 квітня 2013 р.). Т. 2. Одеса: Фенікс, 2013. С. 687–689.

28. Чванкін С.А. Письмові докази у цивільному процесі. *Правове життя сучасної України*: Матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.). Т. 1. Одеса: Фенікс, 2014. С. 366–369.

29. Чванкін С.А. Проблемні питання розгляду заяви про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку у цивільному судочинстві. *Актуальні проблеми цивілістики*: матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 21 листопада 2014 року). Одеса: Фенікс, 2014. С. 47–52.

30. Чванкін С.А. Гласність і відкритість цивільного процесу (новели 2015 року). *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні*: матер. круглого столу (м. Одеса, 16 травня 2015 року). Одеса: Фенікс, 2015. С. 49–53.

31. Чванкін С.А. Процесуальні засоби головуючого в судовому засіданні щодо протидії зловживанню процесуальними правами. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії*: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. С. 13–15.

32. Чванкін С.А. Щодо тимчасового обмеження у праві виїзду за межі України. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2015). Одеса: Юридична література, 2015. С. 23–26.

33. Чванкін С.А. Особливості застосування у цивільному судочинстві Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Практика ЄСПЛ з питань цивільно-процесуального права*: матеріали круглого столу (м. Одеса, 5 квітня 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. С. 13–19.

34. Чванкін С.А. Розгляд судом справ про усиновлення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя від дня народження Є.В. Васьковського (м. Одеса, 8 квітня 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. С. 20–25.

35. Чванкін С.А. Представництво у цивільному праві та цивільному процесі: критерії розмежування. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали міжнар. наук-практ. конф.(м. Одеса, 20 травня 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. С. 466–469.

36. Чванкін С. А. Особливості застосування у судовій практиці Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. *Особливості розгляду сімейних спорів*: матеріали круглого столу (м. Одеса, 17 жовтня 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. С. 53–57.

37. Чванкін С. А. Успіхи та проблеми впровадження проекту «Електронний суд» в Київському районному суді м. Одеси. *Судова реформа в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 листопада 2016 року). К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. С. 397–403.

38. Чванкін С. А. Новели сімейного та цивільно-процесуального законодавства щодо вдосконалення порядку стягнення аліментів. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні*: матер. всеукр. наук.-практич. конф. до 90-річчя від дня народж. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 6 листоп. 2017 року) /за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої. Одеса: Фенікс, 2017. С. 79–82.

39. Чванкін С. А. Наказне провадження за проектом ЦПК України. *Інформаційні технології у судочинстві*: матер. всеукр. наук.-практ. конф., яка проводиться в рамках тижня цивільного процесу (м. Одеса, 18 квітня 2017 р.) /за заг. ред. д. ю. н., проф. Голубєвої Н. Ю. Одеса: Фенікс, 2017. С. 78–81.

40. Чванкін С. А. Захист жертв домашнього насильства в цивільному судочинстві. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції ім. Ю. С. Червоного /за загальною редакцією д. ю. н., професора Н. Ю. Голубєвої (м. Одеса, 16 листопада 2018 р.) [Електронний ресурс]. Одеса: Фенікс, 2018. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10934

41. Чванкін С. А. Чи потрібна Україні обов'язкова досудова медіація за визначеними категоріями справ? *Новели Цивільного процесуального кодексу України*: [Електроне видання] матер. кругл. столу (м. Одеса, 26 березня 2018 р.) /за заг. редакцією д. ю. н., проф. Н. Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса: Фенікс, 2018. С. 62–66.

42. Чванкін С. А Документи, що підтверджують повноваження представників за оновленим ЦПК. *Новели цивільного процесуального законодавства: представництво*: матер. Міжнар. наук.-практ. конфер.; до 150-ї річниці з дня відкриття першої судової палати у м. Одеса (м. Одеса, 16 травня 2019 року) /за заг. ред. д. ю. н., проф. Н. Ю. Голубєвої. Одеса: Фенікс, 2019. С. 141–147.

43. Чванкін С. А Онлайн-медіація – перспективи розвитку в сучасних умовах. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні*: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] /за заг. ред. д. ю. н., професора Н. Ю. Голубєвої. Одеса: Фенікс, 2020. С. 61–64.

44. Чванкін С. А. Способи захисту, які застосовуються судом. *Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України: концепція,*

напрями, перспективи. Збірник статей і тез. X Міжнародний цивілістичний форум. Київ, 2020. С. 107–111.

45. Чванкін С. А. Онлайн-медіація. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів*: матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.) [Електронне видання] /за заг. ред. д.ю.н., професора Н.Ю. Голубєвої; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2021. С. 79–82. URL: https://hdl.handle.net/11300/14491

46. Чванкін С. А. Електронне повідомлення як доказ: чи потрібно скріплювати електронним підписом? *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т.: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 травня 2021 р.) /за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 553–555.

Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

47. Чванкін С. А. Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення. *Розгляд окремих категорій цивільних справ в судах*: навч. посіб. /за ред. Н.Ю. Голубєвої. Одеса: Видавничій дім «Гельветика», 2017. С. 147–155.

48. Чванкін С. А. Основні положення досудового врегулювання спору. Представники. Фіксування цивільного процесу. *Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України* /за заг. ред. Н.Ю. Голубєвої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 17–20, 50–51, 97–168, 175–179, 439–444.

49. Чванкін С. А. Онлайн-медіація. *Альтернативне вирішення цивільно-правових спорів:* підручник /за ред., Н.Ю. Голубєвої. Одеса: Фенікс, 2021. С. 333–335.

50. Чванкін С. А. Скаржся досхочу! Процедура повторного перегляду ухвал не може призвести до будь-яких наслідків, крім одного – затягнути розгляд справи. *Закон і бізнес*. 2015. № 19–20. С. 7.

51. Чванкін С. А. Доба на роздуми. *Закон і Бізнес*. 2015. № 24 (1218). С. 3.

52. Чванкін С. А. Гласність і відкритість цивільного процесу (представники ЗМІ в залі суду). *Вісник асоціації слідчих суддів України*. 2016. № 1. С. 54–57.

53. Чванкин С. А. Внедрение проекта "Электронный суд" в Киевском районном суде г. Одессы. URL: http://yaizakon.com.ua/uspehi-i-problemy-vnedreniya-proekta-elektronnyj-sud-v-kievskom-rajonnom-sude-g-odessy/

54. Чванкін С. А. Стан впровадження проекту «Електронний суд» в Київському районному суді м. Одеси. *Вісник асоціації слідчих суддів України*. 2017. № 1 (2). URL: https://kievskiysud.od.ua/press-department/all-news/4991-stan-vprovadzhennya-proektu-elektronnij-sud-v-kijivskomu-rajonnomu-sudi-m-odesi-videozvit-ta-prezentatsiya

55. Чванкин С. А. Приказное производство в проекте ГПК Украины. URL: http://yaizakon.com.ua/predsedatel-odnogo-iz-odesskih-sudov-razyasnil-prikaznoe-proizvodstvo-po-proektu-gpk/

56. Чванкин С. А. Новое процессуальное законодательство в действии: что изменилось для истцов? URL: https://yaizakon.com.ua/novoe-protsessualnoe-zakonodatelstvo-v-dejstvii-chto-izmenilos-dlya-isttsov/

57. Чванкин С. А. Как участников процесса вызывают в суд: одесский судья разъяснил порядок. URL: https://yaizakon.com.ua/kak-uchastnikov-protsessa-vyzyvayut-v-sud-odesskij-sudya-razyasnil-poryadok/

58. Чванкин С. А. Роль суда во внедрении внесудебных процедур урегулирования споров. URL: https://yaizakon.com.ua/rol-suda-vo-vnedrenii-vnesudebnyh-protsedur-uregulirovaniya-sporov/

59. Чванкин С. А. Письменный опрос сторон как новелла гражданского процессуального законодательства. URL: https://yaizakon.com.ua/pismennyj-opros-storon-kak-novella-grazhdanskogo-protsessualnogo-zakonodatelstva/

60. Чванкин С. А. Одесса станет инновационным центром правовой помощи. «Диалог.UA». URL: https://www.dialog.ua/press-release/159109_1535635352

61. Чванкин С. А. Разрешение споров онлайн-судом: дан старт реализации проекта. URL: https://yaizakon.com.ua/razreshenie-sporov-onlajn-sudom-dan-start-realizatsii-proekta/

62. Чванкин С. А. Вступление судебного приказа в законную силу. URL: https://yaizakon.com.ua/vstuplenie-sudebnogo-prikaza-v-zakonnuyu-silu-esli-dolzhnik-uklonyaetsya-ot-polucheniya/

63. Чванкин С. А. Обязан ли судья обосновывать своё несогласие с судебным решением? URL: https://yaizakon.com.ua/obyazan-li-sudya-obosnovyvat-svoyo-nesoglasie-s-sudebnym-resheniem/

64. Чванкин С. А. Общественный центр правосудия поддержал создание онлайн-суда. URL: https://yaizakon.com.ua/obshhestvennyj-tsentr-pravosudiya-podderzhal-sozdanie-onlajn-suda/

65. Чванкин С. А. Общественный центр правосудия вовлечён в создание первого в Европе онлайн-суда. URL: https://yaizakon.com.ua/obshhestvennyj-tsentr-pravosudiya-vovlechyon-v-sozdanie-pervogo-v-evrope-onlajn-suda/

66. Чванкин С. А. Одесский суд переводит документооборот с экспертами в электронный формат. URL: https://yaizakon.com.ua/odesskij-sud-perevodit-dokumentooborot-s-ekspertami-v-elektronnyj-format/

67. Чванкин С. А. Одесский суд станет первым в Украине по разрешению споров онлайн. URL: https://yaizakon.com.ua/odesskij-sud-stanet-pervym-v-ukraine-po-razresheniyu-sporov-onlajn/

АНОТАЦІЯ

Чванкін С.А. **Інформаційні технології у доказуванні в цивільному процесі: теоретичні та практичні аспекти.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.– Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесуального права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем впровадження інформаційних технологій у доказування у цивільному процесі України в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства та глобалізаційних процесів.

У дисертації обґрунтовано, що головним критерієм впровадження інформаційних технологій в судочинство є їх вплив на реалізацію принципів та завдань цивільного судочинства. Обґрунтовано поділ сфер використання інформаційних технологій у судовому чинстві на ті, що пов'язані із розвитком ініціативних, вольових засад у судовому процесі, та сфер, що повинні впроваджуватися незалежно від волі учасників судового процесу. Встановлено, що відеотрансляція судових засідань, підвищуючи реалізацію принципу гласності, може порушувати права учасників процесу на захист персональних даних та таємницю особистого життя, ускладнювати оцінку показань свідків та нести ризики марного витрачання коштів на трансляцію та зберігання невиправданої кількості відеофайлів. Здійснено поділ електронних доказів за такими підставами: 1) за джерелом отримання; 2) за формою вираження (відтворення) доказової інформації, яка може бути сприйнята людиною; 3) за характером змісту. Запропоновано документи, що використовуються як докази в цивільному судочинстві, за формою існування поділяти на три види: матеріальні; електронні та комбіновані. Доведено, що для електронних доказів на їх допустимість впливає не тільки законність доступу до відповідного доказу, а й відповідність процедури збору доказів, тобто методів поводження із електронними доказами, які виключають будь-які помилки, зміну інформації метаданих. Обґрунтовано презумпцію достовірності електронного доказу, відповідно до якої електронні докази мають бути контролепридатними та доступними для розуміння. Доведено, що метадані повинні розглядатись не як окремий електронний доказ, а як невід'ємна складова іншого електронного доказу, який вони описують.

Розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання впровадження інформаційних телекомунікаційних технологій у цивільний процес, зокрема, судове доказування.

Ключові слова: суд, правосуддя, інформаційні технології, електронні докази, електронне судочинство, діджиталізація, ЄСІТС.

АННОТАЦИЯ

Чванкин С.А. **Информационные технологии в доказывании в гражданском процессе: теоретические и практические аспекты.**– Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право.– Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2021.

Диссертация является первым в отечественной науке гражданского процессуального права специальным комплексным исследованием теоретических и практических проблем внедрения информационных технологий в доказывание в гражданском процессе Украины в условиях обновленного гражданского процессуального законодательства и глобализационных процессов.

В диссертации обосновано, что главным критерием внедрения информационных технологий в судопроизводство является их влияние на реализацию принципов и задач гражданского судопроизводства. Обосновано разделение сфер использования информационных технологий в судопроизводстве на связанные с развитием инициативного, волевого начала в процессе, и сфер, которые должны внедряться независимо от воли участников судебного процесса.

Проанализированы проблемы, связанные с внедрением электронного судопроизводства, и сделан вывод, что они обусловлены тем, что не установлены должным образом: 1) цели внедрения; 2) имеющиеся ресурсы; 3) функционал, который должен быть в первую очередь внедрен и стимулироваться различными процессуальными и не процессуальными средствами к использованию. Определены риски введения электронного судопроизводства: 1) информационная безопасность; 2) упрощение доступа к дистанционному правосудию приводит к увеличению судебных дел, кляузничеству, поскольку с внедрением информационных технологий увеличивается количество возможностей злоупотребления гражданскими процессуальными правами; 3) возможна частичная потеря торжественной формы судопроизводства; 4) возможна деформация самой судебной деятельности (снижение вовлеченности суда в дистанционном судебном заседании, «подмена судей», «флэш правосудие» и т.п.).

На основе анализа влияния внедрения каждой в отдельности опции электронного судопроизводства на основные принципы гражданского процесса сделан вывод, что их внедрение, в целом, гармонично вписывается в структуру процессуальных правоотношений и способствует полноценной реализации принципов процессуального права. Исключение составляют принципы состязательности, гласности, устности, непосредственности относительно полноценной и эффективной реализации которых должны быть выработаны границы применения информационных технологий в судопроизводство. Установлено, что видеотрансляция судебных заседаний, повышая реализацию принципа гласности, может нарушать права участников процесса на защиту персональных данных и тайны личной жизни, усложнять оценку показаний свидетелей и нести риски бесполезного расходования средств на трансляцию и хранение неоправданного количества видеофайлов.

Обоснована необходимость предоставления суду возможности получать необходимую информацию из государственных реестров по собственной инициативе с целью проверки информации, указанной сторонами в заявлениях по существу, несмотря на то, что в состязательном процессе суд по собственной инициативе не собирает доказательства.

Определено универсальное понятие «электронные доказательства», которое сочетает цифровые, аналоговые и любые другие новые виды доказательств, созданные с помощью информационных технологий.

Классифицированы электронные доказательства по следующим основаниям: 1) по источнику получения; 2) по форме выражения (воспроизведения) доказательственной информации, которая может быть воспринята человеком; 3) по характеру содержания. Предложено документы, используемые в качестве доказательств в гражданском судопроизводстве, по форме существования делить на три вида: материальные; электронные и комбинированные.

Доказано, что для электронных доказательств на их допустимость влияет не только законность доступа к соответствующим доказательствам, но и соответствие процедуры сбора доказательств, то есть методов обращения с электронными доказательствами, которые исключают любые ошибки, изменение метаданных. Обоснована презумпция достоверности электронного доказательства, согласно которой электронные доказательства должны быть контролепригодными и доступными для понимания. Доказано, что метаданные должны рассматриваться не как отдельное электронное доказательство, а как неотъемлемая составляющая другого электронного доказательства, которое они описывают.

Разработаны научно обоснованные предложения по совершенствованию правового регулирования внедрения информационных телекоммуникационных технологий в гражданский процесс, в частности, судебное доказывание.

Ключевые слова: суд, правосудие, информационные технологии, электронные доказательства, электронное судопроизводство, диджитализация, ЕСИТС.

SUMMARY

Chvankin S.A. Information technologies in proving in civil proceedings: theoretical and practical aspects.– Manuscript.

Thesis for obtaining a degree of Doctor of Law; specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law.– National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2021.

The dissertation is the first in the national science of civil procedural law special complex research of theoretical and practical problems of introduction the information technologies in proving in civil process of Ukraine in the conditions of the updated civil procedural legislation and globalization processes.

In the dissertation justified that the main criterion of introduction of information technologies in judicial proceedings is their influence on realization of principles and tasks of civil judicial proceedings. The division of spheres of use of information technologies in judicial proceedings into those related to the development of initiative, will in the process, and areas that should be implemented independently of the will of the participants in the trial is substantiated. It has been established that video broadcasting of court hearings, increasing the implementation of the principle of publicity, can violate the rights of participants in the process of personal data protection and privacy, complicate the evaluation of witness testimony and carry the risk of wasting money on broadcasting and storing unjustified video files. The division of electronic evidence was carried out on the following grounds: 1) by source of receipt; 2) the form of expression (reproduction) of evidentiary information that can be perceived by a person; 3) by the nature of the content. It is proposed to divide the documents used as evidence in civil proceedings, according to the form of existence, into three types: material; electronic and combined.

It is proved that the admissibility of electronic evidence is affected not only by the legality of access to the relevant evidence, but also the compliance of the evidence collection procedure, that is methods of handling electronic evidence, which exclude any errors, changes in metadata information. The presumption of authenticity of electronic evidence has been proved, according to which electronic evidence must be suitable for control and understandable. It has been proven that metadata should not be considered as a separate electronic proof, but as an integral part of another electronic proof, that they describe.

Scientifically substantiated offers have been developed to improve the legal regulation of the introduction of information and telecommunications technologies in civil proceedings, in particular, court proving.

Key words: court, justice, information technologies, electronic evidence, electronic litigation, digitalization, OCITS.

Підписано до друку 16.08.2021 р. Формат 60x90/16.
Ум.-друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 2108-18.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38050 7775901 +38048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com